

crein
literatura

**Martin
Ugalde**

**MANTAL
URDINA**

MANTAL URDINA

Martin Ugalde

Erein

Azala: Antton Olariaga

© EREIN, S.A. – Avda. de Tolosa 107 – 20.009-Donostia

Dep. Leg.: S.S. 631-84

I.S.B.N. 84-7568-045-3

Inprimatzaile: Itxaropena, S.A. – Errikobarra kalea, 2 – Zarautz

Sarrera gisa hitz bi

Ez dut azken urte hauetan euskaraz idatzitako libururik argitaratu. Ez nahi izan ez dudalako, erdarazko eskabide batzuren mende egon naizelako baizik, eta hauek ere abertzale baten ikuspuntutik aspaldi egiteko zeudelako. Bestalde, eta dena esan beharra dago aitortzetan, idazle bezala nire lanetik bizi naizenez gero, euskarazkoen eskabiderik, enkargurik, ez dut jaso.

Orain eskuetan duzun liburuxka honek badu, gauden honetan zer esanik.

Gipuzkoako Foru Aldundiak euskal idazleei eskainitako laguntzei esker lortu nuen ipuin hauek idazteko behar nuen beta, eta eskertu nahi diot orain. Agian, nire lekukotasun honek gezurtatuko ahal ditu aurrelaguntzen balioa ukatzen dutenen asmoak; eta beste hainbeste esan dezakete, nik uste, gaur Eusko Jaurlaritzaren laguntzei esker euskal literaturgintzan lanean ari direnek.

Hondarribia, 1984.eko Urria.

Erregetako izpiritu beltzarana

Alargun geratu zen.

Ez zuen inork espero; Xatur, senarra, adinez zahartxoagoa bazen ere, gordinagoa zegoen: zangoak bigunak zituen oraindik, eskailerak neke gabe igotzen zituen banan-bana; jan ere, gibelik eta urdailik ez balu bezala, bihotzerre bat ez; hauspoa, mutiko batek bezalako; zelan hilko, eta biriketako odolbildua dela kausa. Zerbait gertatzen zitziola konturatu zen Baxili, alboan zuen senarra ez baitzen jaikitzen, nahiz eta esnai eta urduri sentitu; argia piztu zuen, eta ikaratu zen!: berez hain osasuntsu zuen larruprintz zuri-gorri hura ubeltzen hasia zegoen, arnasketa estutuz zihoan; gorrieriak ez zion orain bertagotik entzuten zion arnasbehar larri eta ziztutsu hartaz konturatzen utzi, eta ustekabean itota sentitu zuen Xatur besoetan.

Biak ohean oraindik, jaikitze alferrez...

Zerbait esan behar.

Urtarrileko goiz iluna zen; Errege eguna, hain xuxen.

Baxilik bizilagunei esandakoa ez zen guztia egia izan; gertakaria beretzat gorde zuen, inork bere bizkar parririk egin ez zezan.

Baina Xatur hil, urtea laster (80 egin zituzkeen martxoan gaur bizi izan balitz) eta Baxilirentzat ez zen oraindik misterio hura argitu. Egia esan, defuntua bera zen misteriotsu samarra: jaio bezain laster galdu zuen ama (zorigabekoen seinalea) eta amonak, amaren amak, gorde zuen heriotzetik; hala ere haurtzarodanik ez zuen gaixoak bizimodu erosorik izan; bederatzi urterako algodoneran sartu zuten: harilkoa honera, harilkoa hara, eta mandatuak egiten; ez da gauza astuna, baina astuna zera zen, goizeko seiretan mutikoa jaiki arazi, talotxo bat patrikan sar eta azken kanpaiak bultzaka zituztela aitak berak eskutik zintzilika muki eta guzti lanera eraman beharra. Karga astuna zen hori aita batentzat. Handik aurrera, indartuz zihoala, Bonbon-ekin obretarako itzain lanetan lehen, eta gero etxegintzan peoi eta zurgin-mutil.

Neguak ez ziren gozoak!

Aita bigarren aldiz esposatu zenean, Xatur Argentinara bidali zuen osaba batengana.

Buelta luzea bezain pobrea egin eta itzuli zen; diruak eman ohi duen askatasunaren bila joan zen mutikoa, gizon heldu izatera iritsi eta gero kontzientziaz katiatuta, lotsatua, etxera zen ia berrogei urte geroago. Ameriketatik ez zuen osabaren bibote handia besterik ekarri. Aitaren etxean bazen ordurako, ugazamaz gainera, anai-arreba berririk, bost, eta ez zen jadanik zekarren zama arin arazteko tokia. Ameriketan etxe-babesa galdu zuen, hara! Laster jaitsi zen zurtz handia Oriaz behera Lasarteraino; hemendik Donostia hirira lau pauso; eman eta laster hara non aurkitzen duen, topo! (jarrera bera eta hizkera bera) neskametzan ari zen Baxili; mundu berriaren erdian galduta zeuden bi zutoin matxuratu horiek laster arrimatu ziren supazter berri bat pizteko beharrez.

Ezkondu-ezkondu ez ziren egin.

Ezin; Xatur dagoeneko ezkondu baitzen.

Aitortza laburra egin zion Baxiliri: osabarekin zegoen basamortuko *estanzia* hartan Xatur bera baino hogeita bost urte gazteago zen neskamea haurdun utzi zuen; osabaren ondoan izan zuen zorte txar honen ondoren, bestea: Elizaz ezkontarazi zuten bortxaz neskatoaren anaiek, eta bigarrenak hirugarrenari sarritan deitu ohi dionez, emaztetxoak haurra egin zion bezain laster ihesari eman zitzaion. Umekeria bat. Hau ez zen gauza berria Ameriketara, baina Xatur euskalduna izaki!: neskatzarraren bila alferrik Buenos Aires-en ibili, lotsatu eta osabari deus esan gabe zuzenean itsaso zabala gurutzatu zuen berriz.

Hau izan zen Baxiliri esan ziona.

Harrez gero, Xatur eta Baxili elkarrekin bizi dira.

Ez zion batak besteari garantiarik eskatu; honela hartu zuten elkar, eta kito; xehetasun gehiago eskatzen ez denean, ez dago emateko obligantzarik.

Hemendik aurrera, eta heldutxoak baitziren biak, bakoitzari bere barruak agintzen zion arabera, eguneroko mirariak egiten: bata besteari bere atsegin xamurrak pasatzen eta porrotak txurizkatzeko ahaleginak egiten. Bai bata bai bestea, itxaropenari laguntzen ahalegindu zen ondo. Alargunak sentitzen du oraindik ere oheratzen denean defuntuaren gorputz lirain eta zaintsuak berari iragandako (gorreriaren ordeztusaimen fina baitu) zur lurrinak: pagoarena gehienetan; haritzarena maiz, eta erreminta girtanak egiten ari zen denboran, ezpelarena, zur gogor eta leuna bezain lurrin hordigarria zabaltzen duena.

Usain hau zen Baxilik gehien maite zuena.

Bai, Xatur defuntuak bazekien maitasunaren gozamenak ematen, eta zezakeena zen, barrutiko guztia biguna eta goxoa baitzuen gizonak... Argentinan ikasiak ere bai, nonbait, inoiz hortaz iharduten ez bazuen ere.

Hau dena iragana da, baina ez da galdua; galtzen dena, zera izaten da, sekula egin ez dena.

Eta eguna joan, eguna etorri, zahartzen ari ziren neurrian joan ziren oilarkeriak ematen; Xaturren bibote latz-zorrotz hura ere joan zen umiltzen eta makurtzen, eta bide beretik heldu ere iritsi zen Xatur lanetik eta gero bestetik erretiratzeko unea; Baxilik, nahiz hamar urte gazteago izan, aurretik egina zuena; honela sentitu zuten, eta zorionez, elkarrekiko zuten beharra, eta, bidez, elkarrenganako maitasun bare eta lasai hori.

Maitasuna zer da ba askotan elkarrekiko bake hau baizik!

Eta bake eder hau zimendu berrietan oinarritzeko, bizileku alaiagora aldatu ziren.

Kai inguruko etxera.

Arratsalde gehienetan leihotik portura begira egoten ziren biak, bakoitza berean.

Xatur, buru-belarri; Baxilik galduak zituen dagoeneko portuko hotsak entzuteko eta itsasoko urruntasunak begiztatzeko ahalmenak; ama zen honelakoa; nolana dela, hasieran zuen leihorako zaletasun hura (kresalaren lurrin hezegazi-gozoa!) galduz joan zen eta talai miragarri hartan Xatur bakarrik geratu zen. Andrea berehala konturatu zen gizona itsas zabalaren mirariaz ukituta zegoela. Zergatia ez zion atzeman gau batez leihotik oherantz Xaturrek esan zion arte: "Hemen aurrean dugun bizilagunik hurbilena, Buenos Airesen dagoela konturatu al zara?".

Gizaki guztiok ez dugu barren berdina; Baxilik ez zuen bere baitan harririk sumatzen, eta Xatur, berriz, barruko harrari jaten ematen hasia zen. Arazo txarra, kezkatu eta barnerakoi egiten hasia zen gizonarentzako: argi ezina baitzen: Baxilirekin haurrik izan ez zuenez gero, garbi zegoen, bitatik bat: Baxili zen antzua, edo hainbat amesten zuen alabatxoa ez zen berea... eta agian Trino deitzen zioten beltzaren alu harena!

Lasaiago legoke Baxili haur egiteko gauza ez dela baleki.

Ahaleginak egin zituen andrea, eta adin hartan!, sendagiletara proba horren bila joan zedin.

Baxilik bazekien jakin behar zena, baina, noski, ezin zuen Xatur minez akabatu; Xaturren larrialdi hartatik ondorioztatu baitzuen gertatzen zitzaiona; eta honentzako kezka bera hobe egia baino!...

Eta, gezur bedeinkatu bat esango balio?!

Halaxe asmatu zuen: goiz batez irten zen Baxili *zerbaitetara*, eta itzulitakoan "aitortu" zion maitakiro ur bedeinkatuaz santutu zuen gezur hura.

Xatur, bakea begietan, begira-begira geratu zitzaion.

Eta izpiritu berri baten seinale balitz bezala, Erregetako misterio hau sortu zen laster.

Xaturri iratxekitzen zion Baxilik.

Esker onez, nonbait.

Ez zen inoiz asko izaten, baina harrez gero ez ziren Erregeak auzo hartatik igaro Baxiliren abarketa beltzetan zer edo zer utzi gabe: galtzerdi pare bat eta sos batzuk, hau bi alditan; belarritako pare polit bat behin; utzi zioten gauzarik handiena, beroki eder bat zen, beltza hau ere; baina Baxilik gehien maite zuena zera izan zen, urrezko katea, Jesus Haurtxoaren irudiarekin, eta bi hitz: "Amona, maite zaitut".

Axaleko zakarraldi haietatik kanpo Baxiliri noizbehinka ematen zion maitasunezko deitura zen hau. Amona baitzuen, ama ezagutu ez zuen Xaturrek, gehien maite izan zuena.

Errege eguna hurbiltzen zen bakoitzean Baxilik bazekien Xatur isilpeko lanetan ari zela; ez zion ezer esaten, baina bai keinuak eta irten-sarrerak zaintzen, bere xulo eta bazterrak miatzen. Harritzekoa baitzen honek zuen usnarekin misterio ximple hau argitzeko gauza ez izatea. Ez zuen ondo entzungo, bixta ere ez zen urrun joaten, baina sena zuen Baxilik berezia, eta beste zentzu batzuk galtzen ari ziren bide beretik beste batzuk zorrozten ari zitzaizkion, eta batez ere berezi hau, airean zebilen zernahiri usaina hartzekoa. Eta erregalitako dirua? Poltseroa gizona zenez geroz, pentsatu zuen Baxilik Ameriketako dirurik gordea ote zuen. Xahar artekoa honela zegoela, Errege bezperako gaua arte irauten zuen Baxiliren urduritasun honek; Xaturri ezer adierazi gabe, bestela baitakoan; Errege bezperan oheratzerakoan bakarrik esan ohi zuen Xaturrek, inori zuzendu gabeko galdera balitz bezala, leihora begira:

"Gaur erregeak?..., ja, ja, neri axola gutxi, ez baitdate ezer ekartzen".

Sakramentuzko hitz horiekin hasten zen Errege bezperako jokoa.

Haurren gisa.

Baxilik, bere aldetik garbi-garbi egiten zituen zapatak, eta arrandiatsu jartzen zituen gelako leihoan. Xatur aspaldi lehortzen hasia zeukan parrak jartzen zion ekitaldi honi doinua.

Erne egoten ahalegintzen bazen ere, loak hartzen zuen Baxili; inoiz esnatzen bazen, eskubiko besoa luza eta senarra gerritik hartzen zuen, andrea ohartu gabe gizona jaiki ez zedin. Eguna pizten hasten zen bezain laster, haurrak jolasean erabiltzen duten jarrera beraren planta egiten zuten aiton-amonek; Xatur jaikitzen zen beti lehen, leihora joan eta esaten zuen:

"Hau duk, hau, orain ere sartu dituk!"...

Eta, harritzekoa, gizona beraren harridura argi-argia zen; antzematen zion andreak! Eta hala ere esan behar zion:

"Noiz ipini dituzu opariak hor?!"

Eta algaraz hartzen zituen Xaturren eskutik ohean.

Misterioaren berritza izaten zen pozgarriena, harrigarriena!, Baxilirentzat, eta harridura bertan zegoen Xaturri galdetzen zion ia nondik eta nola erosi, ekarri eta ohelaguna bera ere ohartu gabe jarri zizkion opariak leihoan, loari eman gabe egon zela gau guztian-eta... Xatur, beti bezala, izugaitz, sorginkeria hartaz laudorioz edozer esaten.

Igaz gertatu zena ez dio, halere, inori esan.

Xatur jaiki zai egon zen; alferrik, Xatur hiltzen ari zen bitartean!!

Gorputzari besarkatuta geratu zen, hilotza gerrian somatu zion arte... Orduan ohartu zen heriotza zein harri pisu-hotza den.

Ez zen hala ere izutu; askotan bere baitan une honetaz pentsatu zuen, ez Xaturrentzako, halere, beretzat baizik; izarak ta burusiak atondu zizkion, goizean ohea egiten ari balitz bezala: orain, Xatur barruan zuela!

Itxi zizkion begi xuri-urdinak, musutu zuen berriz aurpegiko more-ubela eta ile eta zutak, sudur handia eta sudurpeko famatua izandua, eta eskuko behatzekin pasa zizkion, itsuka bezala, zimur maitagarrien ildoak... Etxea, ezpelaren lurrin ederrez lurrietatzen hasia zen dagoeneko... Jantzi zen, eta butanoa piztera zihoala (oraingoan dena aldrebes) han ikusi zuen gau hartan Erregeek ekarri ziotena: burusi elektrikoa eta mazapanezko suge handia barruan zuen kaxa borobila... Lapurretan ari bailitzan, denak jaso eta armairuan izkutatu zituen.

Inork aurkituko ote zituen beldur.

Gero butanoa piztu zuen, hotz baitzen.

Eta orduan, azkenik, hor ireki zuen giltzaz sarrerako atea, iragan bidera irten zen eta aurrez aurre zituen!, bizilagunen atea jo zuen.

Eta gero gerokoak.

Baina aurren, gaur!, egun hartako minak datozkit berriz: defuntuarekin egon nahi-behar nuenean, etxe guztiko bizilagunen iskanbila, jakin nahia, musintasun lotsagabea izan nuen, eta, bidez, gizartean nahastuta dabilizan bezala, jendearen bihotza, esku zabala, maitasuna bera; nirekin inoiz hitzik gurutzatu ez zutenak ere etxebarruan zebiltzan, gelaz gela, denak kolpetik hemen bizitzen jarri izan balira bezala. Baziren zahartxo batzuk, bigarrenekoak, eta horiek apalen eta hilagandik urrunen; haurrak,

berriz, hilaren inguruan jolasean; txakur bat egon zen gorputzaren ohepean, irten nahi ezik.

Defuntua jancki urdinez apaindu nuen; laguntza eskaini zidaten, ikusi nuen jakinnahi kurios zelatari hura emakumeetan, eta Arantxa bakarrarekin itxi nintzen giltzaz gelan!; ni neu hori egiteko gauza nintzen, eta Arantxa ez zitzaidan hain arrotz egiten, ez dakit zergatik, eta, gainera, berez sartu ere egin zitzaidan gelara nik atea itxi aurretik.

Handik aurrera, batez ere Arantxa bera, atezaina, izan zen laguntza beroa eman zidana; senarra lanean du beti, argina da; alabatxo polit bat ere ba dute; "egun on", hark, eta "egun on", nik; haurtxoari goxo bat erosten nion noizbehinka, besterik ez. Baina gaur dela urtebete, nere ondoan sentitu nuen, nik besoa luzatzeke harena lanean jartzen zen. Haurtxoaz galdetu nion, eta aldamenen utzi zuela esan zidan.

Errosarioa gauez defuntuaren inguruan esan zenean ere nire ondoan zegoen eserita.

Gogoan dut nola halako batean eskua hartu nion, behar bait nuen hitzik gabeko zerbait adierazi, eskertsu, eta otoitz egiteari utzi gabe nirea estutu zidan irripartxo biguna eginez. Geroztik etortzen zait noizean behin, eta lore batzuk direla, frutaren bat, enkarguren bat egitea nahi al dudan galdezka, batez ere eguraldi euritsua edo hotza denean...

Gaurko egunez gomutara etortzen zait orain han isilik, hila!, dagoen etxebizitza hauxe igaz nola zegoen, eta pentsatzen ari naiz Erregeak joan direla betiko nere bizitzatik, eta hala ere ez zaizkidala inoiz ahaztuko. Ez didate gaur gauean oparirik ekarriko; hala ere, badakit gau guztian, eta oraingoan egitaz, erne egongo naizela, ez dudala, neure defuntuaren alboan oheratzen nintzenean bezala begiak ixteko pixu baketsu hori betazaletan sumatuko.

Pake hura joan zen; luzea egingo zait gaua.

Eguberritan etorri zitzaizkidan bizilagunak, eta Arantxa, nola ez!, eskuetan zertxobait zutela, eta aurrez-aurre ditudan bizilagunak berekin afaitera deitu ere egin zidaten hiruzpalau aldiz. Eskertu nien eskaintza, noski, baina ez ninteke ni inoren etxean hemen bezain ongi sentitu.

Ia hirurogeita hamar urteko reumadun bizkarrezur hau ez dago gehiagorako.

Nere afaria, defuntuak hain gustora jaten zituen aza-olioak eta arraina izan ziren; ez bixigua, biok ohi genuen bezala, niretzako bakarrik garestiegia baita.

Errege eguneko afaririk ez dut egin, ez baitut gogorik.

Otoitz egin (hau ere Xatur zenari zor diot) eta oheratuko naiz. Bero-bero egon naiteke defuntuak igaz zapatetan utzi zidan burusi elektrikoari esker, baina esku haiek utzi zituzten leku berean aurkitu nahi ditut aurten ere; ilusio hori ez dut galdu nahi bihar goizean, eta orain nerez, jasoko ditudanean; eta honela, berogailurik gabe, ez dut hain azkar lorik hartuko; oheko lurrinak usantzeko denbora gehiago izango dut; batez ere azkenekoa, ezpelarena, etxe honetatik ni bizi naizen artean joango ez dena; "hil zirenak biziko dira beti", hau ere hark erakutsia niri; Xatur bizi zela (igaz arte, eta badirudi mila urte iragan direla) egiten nuen joko bera egingo dut: zapatak itsasora eta Ameriketara!, begira dagoen leihoan jarriko ditut; eta ez zaizkit opariak faltako.

Dena lehen bezala izango da; eta itxaropena badut Xatur bera ere neurekin sentituko dudala gau honetan.

Hau dena nere jokoa da; niretzat eta defuntuarentzat; ez baitu beste inork jakin beharrik. Neronek ipiniko ditut bi gauzak, sugea ukitu gabe geratu baitzen igaz.

Honelaxe sartu naiz ohean; horren goiz, eta dagoeneko Erregeak etorri zai.

Zer egin dezake mundu honetan bakarrik geratu den amona batek.

Orduak kontatzen hasia naiz gaumahaian daukadan iratzargailu handi honetan; nik entzuteko behar ditudan tanta lodi eta zaratatsuak esaten didate gaua aurrera doala; idien pausoak dirudite; gurdia atzetik, eta gurdiaren gainean sarale karga eder bat, eta saralezko mendi horren gainean, Baxili, ni, neu!, eta aspaldi hil ziren nere ahizpak: Dolox, Anttoni, Gabina. Xatur falta da... Ah!, han doa defuntua idien aurrean, itzain dotorea, ezkontzako-edo bidaia hura egin genuenean elkarrekin erosi genuen janzkia; Xatur ez doa bakarrik idien aurretik, zazpiren bat urteko neskatoak ematen dio eskua. Nik ez dut ezagutzen, Xaturrena-edo izango da; neri señoritoak egin zidana, eta bertan bera utzi arazi zidatena, gajoa! Lapurtu zidatena!, balitz, nere magalean egongo zen...

Ikusi-makusiko erdiloan nagoela zerbait ireki du haizeak; aurpegian sentitu dut hotza; eta jaiki naiz; oina solairuan jarri orduko etorri zait Xatur burura!... Honek gauerako jarri zuen ipurtargia ez zen niretzat nahikoa, eta argia piztu dut, izututa!...

- Arantxa!, zer ari zara zu hemen!?

- Arantxaren harridura handiagoa izan da neurea baino... eskuetan dakarren fardeltxoak jautsi zaio eta ez daki eskuekin zer egin.

- Barkatuko didazu... -esan dit.

Nolatan sartu zara nere etxera? -hurbildu natzaio.

- Giltzaz... -eta fardeltxoak zolatik jaso eta eskaini dit irripartxo apal batekin.

Nik hartu diot, baina ez dut fardeltxoak zabaldu; ezinbestez, eseri egin naiz ondoko aulkian, eta argi batek jota bezala hitzegin diot hemendik:

- Nor zaitut?

- Ni?, badakizu, Arantxa; atezaina.

- Besterik ez?...

- Ez. Ezagutzen nauzu.

- Eta, giltza?!...

- Badaezpada, zure senarra zenak urtero uzten zidan; hark irekita uzten zuen, giltzaz itxi gabe, baina zuk giltzaz ixten bazenuen, hor nuen hark emandakoa...

- Opariak zerorrek ipintzeko...

- Halaxe da... Hain zen gizon maitakorra; batez ere nere alabatxoarekin izaten zituen kontuak, eta "aitona" deitzen zion...

- Zu izan zara, orduan...

- Bai, eta igaz giltza zure gizonari itzultzerik izan ez nionez gero, badakizu... Urte guztian eduki dut giltza patrika erretzen, eta ez naiz ausartu, ez nekien zure senarraren tranpatxo hori nola argitu...

- Negarrari eman diot, zer besterik!, eta fardeltxoak zabaltzen ari naizela jarraitu du Arantxak:

- ...hala, pentsatu nuen, neronek, nerez, zerbait eskaini behar nizula, hain bakarrik ikusten baitzaitut! eta lepoihaltxo bat egin dizut...

- Hori zen lehengoan zuk behean izkutatu zenidana?

- Bai; ez nuen eta zuk aurretik ikusterik nahi...

Ez daki neure begien aurrean dudan Arantxa honek isileko zenbat gauza ager arazi dituen nere baitan...

Eta haxe da: ezer ez!

Ikusten ari naiz egin didana, oso polita da, artile grisarekin eskuz egina, eta, gainean, eskutitz azala dakar oraindik; bihotzak taupada larria eman dit!, neure buruari ere aitortu ez dioten susmo hutseko misterioa oraindik posible da... giltza jautsi zait zorura, etxekoa da, defuntuarena; baina bada hemen papertxo bat... neronek ez nuen letra baldarragoarekin idatziko:

"Barka papertxo honekin zure urteroko Erregeak uxatzera etorri banaiz". Arantxa.

Xaturrena iragana bada, nere azken ametsa ere joan da gaur, Erregetan bertan, sekulako.

Eguzkiaz jertsea ehotzen

Beñat, hamabi urteko mutiko mehar luxea zen.

Berezko nabarmena zuen ahobero demasa izatea; ez gezurtia, batzuk hala uste bazuten ere, baina bai gauza guztiak handikariz apaindu behar hori barruan zeramana. Esate baterako, Ainararen ilemototsa luzea zela adierazteko, hiru kilometrokoa zela esaten zuen; neskatoaren begiak urdin-berde bereziak zirela esateko, munduan diren mila eta sei itsasoetako ur tanta biz tindatuak zeudela asmatu zuen.

Batzuk bertsotarako etorria duten bezala, Beñatek beste honetarako zuen hitzetorria.

Haur bat oraindik, eta dagoeneko honen ateraldiak famatuak ziren herrian.

Ez zituen gurasoak beste mundukoak.

Aita, Joxe "Uxurbil", arotza zen; isila oso: zurak usainez ezagutzeko dohain harrigarria zuen, hori bai: "hau ezpela duk, hori lizarra, beste hura gaztaina"...; eta honetan jarraituko zuen: elorri, gorosti, haltz, pago...; behin apustuan, itsuka eta ukitu gabe!, hirurogeita lau zur moeta bereizteko gauza izan zena: usainduz gainera, zur zatiak ikus-ukitzen utzi izan balizkiote, ez asmatutako hirurogeita lau bakarrik, usaindu zituen ehun eta laurogeita hamarrak ere antzemango zituen!

Hauxe zen Joxe "Uxurbil", Beñaten aita.

Beñaten ama, Anttoni, bestalde, senarra bezain isila bazen ere, baziren sorgintzat zeukatenak: etxera gaitzak jota ekartzen zizkieten abere eta txoriak, hutsean, sendatzen zituelako! Eskuetan zuen Anttonik dohain harrigarri hau: asmak jota erdi hilik zegoen katuari gainetik eskuak hiru aldiz pasa, pasa, pasa, eta miauka hasten zen; birigarro batekin oraindik handiagoa egin zuen: kaiolan hilda goizean aurkitu zutenaren aurrean txori eder hau ezkerreko eskuan hegan hastera balihoa bezalako jarrera berezian etzan eta eskubikoaren behatz erakusleko erimunintxo buru-moko beltzen gainetik fintasun handiz eta Anttoni bakarrizketa isilean konzentratuz hiru aldiz pasa, pasa, pasa, eta bi hanka beltzak mugitzen hasi orduko emakumeak abiada gozo batez gorantz bota zuen bezain laster hasi zen txori berde-beltx-gorria hegan, denak ahozabalik begira zeudela... "Zer nahi duzue -esan zien Anttonik- piztutakoa berriz kaiolan sartzea?!..., berpiztua izan dena sakratua geratu da Kristoren Igoak bidea markatu zuen ezker!".

Isil-isilik joan zitzaizkion eskutsik etxetik.

Handiena, ordea, behin Donostiara etorritako zirkoan egin zuena izan zen: elefantea jarri omen zela gaixo, eta Uxurbildarren Anttoni behar zutela eta bila etorri zitzaizkion bi gizon automobil urdin-urdinean herriraino: erregu luzeak ezaxola entzun eta gero, baina eraman zuten hala ere, eta estanpetan izan ezik ikusi ez zuen animaltzarraren aurrean emakumeak bere burua ikusi zuenean ez zen batere larritu: sabeltzarreko azal zimur-lodi-lehor nardagarri eta higuigarri hartan imurtzikada batzuk egin, eta elefante emea sendatu egin zen!

Kazeta bidez mundu guztian zabaldu zen istorioa.

Hori dena zorte hutsa izatea zitekeena zen, sinesgogorrenzat behintzat.

Urteak joan, urteak etorri, Uxurbildarrek ez zuten familia izaterik lortu: "atsoa" deika hasiak ziren aspaldi betiko lagun-urko "maitagarriak"; eta zahartzaroan ongi sarturik zirela, antzua zein ote zenaren arazoa ahazten hasiak zirenean, hirurogeitik gorako Anttonik Beñat eman zion Joxeri; hor zegoen haurra!, herriak ezin sinistu bazuen ere; sortu zuen mirari honek hizpide franko; baina gero, Beñaten fama gurasoena gainezkatzen hasi zenean, denak ados jartzen hasiak ziren: ezin zitekeen hau dena kasualitate soil izan.

Hamabi urteko haurra, Uxurbildarren hondar hau, izan zen hala ere malizia gehienaz ikusia zena. Umea baitzen!, umeari jarrai ezin zioten baldarrenak ziren Beñat erotzat hartzen hasi zirenak.

Eta gaiztakeria hori zabaltzen ari zen.

Mutikoaren ateraldiak ezin konpreniturik, isekaz far egiten hasi zitzaizkion.

Bazen, hala ere norbait Beñaten defendatzaile leiala zena: Ainararen hamaika urteek ez zioten mutikoari baietz besterik esaten, eta batzutan, harrigarria bazen ere, ulertu egiten zizkion mutikoari esaldiak. Behingo batean Beñatek udako lagunartean, eta neguko janzkiak ari zirelarik, zera esan zuen naturalki: "Neri ama eguzkiaz jertsea ehotzen ari zaidak"... Parrari eman zioten lagunek; baina Ainara hurbildu zitzaion eta ozenki, alai bezain maitakor, esan zion: "Jertse horrek ederki berotuko zaitu neguan, Beñat!".

Mutikoa hunkitu zuten hitz horiek.

Bai hurbiltzeak berak ere.

Garai hartakoak dira bien arteko harremanen hasierak.

Isilak; esan eta ukitu gabe luzaro gordetzen diren horietakoak.

Baina honelako gertaerak mingarriak izaten ziren Beñatentzat; batez ere Ainararen babes berde-urdina faltatzen zitzaionean; urteko aldi luzeenetan, uda eta beste jai nagusietarako besterik ez baitzen herriratzen; isekaldi horietan mutikoa bakarrik sentitzen zenean, ihesari ematen zitzaion; ez zuen presaka eta purrustadan taldea uzten; bat, beldurtia ez zelako, eta bi, buruestima handia zuelako; aitzitik, haserrea erakutsi gabe, agur esanez gero, zutik, burgoi, alderatzen zen.

Nora joaten zen Beñat honelakoetan?

Uxurbildarren etxeak bazuen abantailik: herrian bertan egon arren, mendialdea zen; hurbil zuen ehiza, hurbil mendi-ura, haritz, pago eta lizarrez hornitutako ubidetik jaitsirik ibai hor bertan bilakatzen zena; hor zegoen ur-bazterrean aitik egindako ala zabal-txapala, ibaiak eskuko alanbraz arriskurik gabe zeharkatzeko galipot beltzez eta istupaz ongi miztilatua. Ibaiaz bestaldetik, Ailurraldeko ibar aberatsean uxurbildarrek alokatua zuten baratze bazter bat eta itsasoa zirudien artasoroaz gainezka. Ailurralde bertako basetxeraino; gero, mailaka, berdea iluntzen zihoan arabera, mendialdeetan baserriak, eta azkenik, pinu ilunez egindako mendia. Ibaiez honuztik, berriz, gaztainadia, ez handia, berrogeita hiru zuhaitzekoa; eta honen hegalean, haritzondo handi, lerdan eta hostotsua.

Honek ematen zion etxetxoari babes aparta.

"Zenbat urteko haritza ote duzue honoko hau", galdetu zion behin bezero batek; Joxe gizon egiatia izan, eta erantzun zuzenik emateko gai ez zenez, txapelarekin jirabiraka hasi zen, eta aldamenean suertatu zen Beñatek esan zuen: "Hostoak hainbestekoa bai"... / "Hostoak kontatu behar!", egin zuen barre bezeroak. / Eta berehala Beñatek: "Nik, neuk, kontatu dizkiot ehunda hamabi mila eta hogeita hamar"... / "Nola esan duk?" / "Bai", erantzun zion Beñatek, "eta ernamuinak kontatu gabe"...

Honelakoetan ez zuen Joxek ezer esaten, baina bixtan zegoen semearen ateraldiak gogoko zituela.

Etxea bera ere antzinakoa zen, baina haritzondoaren babes bila eraiki zutela bixtan da. Inoiz basetxea izana, noski, baina zerrategia eta aroztegi bilakatua, eta Joxe bera hemen jaiotzerako aspaldi honen aita hemen zurgintzan aritua. Garai batean ikuilura mugatua zen aroztegia, baina gero behe guztira zabaldu zuen Joxek. Orduan igo zuten sukaldea gora, eta harrez gero aroztegiaren gainean zuten etxebizitza. Ez zen hemen zerrautsik falta: solairuko tartetatik pasa eta aukietan, ohetan, armairuetan pausatu eta gero kaxoietan, sukaldeko eltze, zartagin, burduntzali, katilu, godalet, baso, mahai gaineko goilare, ganibet eta gatzontzian ere saltoka ibiltzen zen, Anttoniren nahigabe handiz.

Beñatek esaten zuen biriakak zur finez, haritzez, forratuak zituztela.

Zarata ere ez zen Uxurbildarren etxean garesti!

Goian, ganbaran, aurki zezakeen mutikoak eskolako lanak egiteko pake apur bat eta arnasketarako aire garbiagoa.

Hemendik sortu zen haurrak haritzari zion maitasuna eta errespetua.

Hasieran, leihotik ganbarara sartzen hasia zen haritzondoaren adar baten lagun egin zen; gero, haitzaren geografia arrotza eskuz eta gorputzez abarrak marruskatzen eta oineskuz egindako ibileraz ezagutu zuen, kimak nondik nora igoko ziren kalkulu bitartez asmakizunera jarri zen arte.

Egun batez aita Joxek izaturik haritzondoaren goiko puntatik deika eta parrez atzeman zuen!

Joxe bera ez zen gauza hara goraino igotzeko, hau lana! Anttonik bazituen bere abilitadeak, baina seme bakarra lurretik hoge metroz goiti zegoen adarrean eserita ikusi zuenean zorabioak hartu eta sukaldeko zolan eseri zen. Bien bitartean, hamar urteko haurrak abarraren gainean eserita zangoak kulunkan, eta katua, Pitxitxi, aldamenean eserita behera begira; katuak baino zorabio gehiago ez mutiko demontre hark!, eta jaitsi nahi ez; edo ezin.

Antxermok itobeharrean eskailera handia Udaletxeko zaldigurdian ekarri zuen arte.

Noski, berehalaxe zabaldu zen herrian Beñaten abentura sonatua.

Mutikoak haritzarekin izan zuen harreman hau ez zen hasiera besterik izan. Laster antzeman zion hain zarrakatua zegoen etxe hark ez zuela haritz sendo eta zindoarekin aspaldidanik hasitako borroka isil bezain erabateko hartan zereginik. Haritzak lehen oinarritik zuen kondenatu etxea; ez gorrotoz, berezko indar nagusiz baizik.

Beraz, erraza zen etorkizuna asmatzea: etxea behera, zuhaitza gora.

Hemendik asmatu zuen haritzondoaren gainean etxola egitea.

Lurretik hogeita hamar metro gora zegoen hiru behatz handiz eginiko oinarri edermardul-tinkoa aukeratu zuen, eta arrats beherako tartek gorde zituen lan honetarako.

Isilean hasi zituen lanak; baina behar zituen iltze eta oholak izkutuan eskuratzen zituen arren, laster igarri zion aitaren txapel zaharrak maina, eta, bihotz bera izaki, emazteari han goiko arriskuen kezka itzurtzeko asmoarekin Anttoniri mutu eta Beñati laguntzen hasi zitzaion.

Anttoni engainatzea ez zen erraza, ordea!

Hala ere honek bere aldetik ezikusia egitea erabaki zuen, bai baitzekien etxeko bi gizonen aurkako protestak alferrekoak zirela!

Maitasunak, adierazteko mila eta lau bide baditu.

Beñatek hamaika urte bete zituenerako izkutuko opari edo izan zen amaren harridura! Harrez gero, urte osoan zehar, Beñat erosotasun bitxiak eransten ahalegindu zen: ganbarako leihotik sartu zen adarretik gora mailak erantsi zizkion; ez iltzez!, zuhaitza zauritzeko beldur, sokaz baizik; mokorra estutu behar zuenean bizikletako gurpilen tubular goma bidez forratzen zuen soka. Mailatxo horiek, ama bera igotzeko erosoak ziren; hau kontuan izan zuen Beñatek; "Mendi" txakurrarentzat beste zerbait asmatu behar zuen, ardiak biltzeko abila zen bezain baldarra baitzen zuhaitzik gora abiatzeko orduan; Pitxitxik, berriz, nahiko zuen heredatu zuen lau hankako atzazal sistema ederra; etxolari aitak egindako teilatua aldatu egin zuen: etzanda zegoela zeruko izarrak nondik nora mugitzen ziren eroso aztertzeko, finkoa zena erro bidez itxi eta irekitzeko mugikorra egin zuen; soka gogor bat lotu zion etxolako hiru oinadar nagusietako bati, euriarekin mailatxoak irristakortzen zirenerako sokaz bonberoak legez jaisteko; ezin zuen hara gora elektrikargirik igo oraingoz, baina eskuargi bat sokaz sapai erditik zintzilikatu zuen; leihatil bat ere ireki zion mendi aldera.

Horiek izan ziren etxolari erantsi zizkion lehendabiziko erosotasunak.

Gero, txoriez arduratu zen, maite baitzituen: kontuan eduki zituen Pitxitxiren mainak, ez uste!, eta ongi babestu zituen bost habileku kokatu zituen, bai baitzuen oraindik amak piztu zuen birigarro haren umereren, edo ume horien beste umeren bat ikusteko itxaropenik.

Eta Beñatek, handikeria sakrilegoa barka!, Jainkoak mundu hau eginda ikusi zuenean senti zuen antzeko poztasunak kilimatu zion gorputz guztia.

Hegoak jotzen zuen iraileko afalondo batez, egunargiz oraindik, gizon bat heldu zen aroztegira; Joxek hartu zuen, haritz enborrean eserita zegoela.

Arrats beheara, haritzaren zerrauts usainez puztua zegoen.

"Arratsalde on", esan zion etorri berriak, "Beñaten aita ote zaitut?".

Joxe Uxurbil zutitu zen eta baietz esan zion, ahoz baino gehiago buru keinuz; harrituta, lehenengo aldiz baitzen gizon batek, eta honelako jaseko jaun batek!, Joxek berak zuen dohain famatuarengatik galdetu beharrean semearengatik galdezka hurbiltzen zela...

"Etxean ote duzu?... galdetu zion berriz; "barka iezadazu, herritarra naiz, lanbideak behartuta gehienbat hirian bizi banaiz ere, zuk ezagutuko zenuen Joxemari "Nafarra" arotza zenaren semea nauzu..."

"Nafarraren semea?!, bai noski...; zure aita zenarekin obretan ari izana naiz..., ni haren mutil, askoz zaharragoa baitzen; gatzetandik izan zuen hark xuri-xuri bizarra, eta

bizar honen xuria bezain ona zuen bihotza Joxemarik... Zer nahi duzu, jauna, nire semeak zerbait hautsi al dizu futbolean dabilela edo tiragomaz kristalen"...

"Ez, ez... Poesiaren aditzerarik ba al duzu?!".

"Zer da hori, zuhaitz arrotzen bat?!".

"Ez, ez... Ondo ezagutzen dut zure dohain harrigarri hori, eta zorionak; neure lana bestelakoa da, ordea"...

"Zuk esan".

"Nik, neuk Literatura irakasten dut, eta irakaskintzako inspektore ere banaiz"...

"Ongi da", dio Joxek jakineza txurizkatzeko.

"Zure seme Beñatek poesiarako dohain handia du".

Isil-zain geratu zaio Joxe, ea nondik nora datorren...

..."Hemengo, herriko ikasketa guztiak egin ditu aurten; hitzegin dut honetaz gaur ikastolan; aurrera bideak jarri behar zaizkio mutikoari".

"Eta zer bide aroztegian duen aukerako hau baino hoberik, jauna?", galdetzen dio Joxek pixkaren bat minduta, "ni, neu, zahartu naiz, hemengo lanak seme bakarraren zain daude".

"Horretarako zaletasunik erakusten badizu, ez dut neure aitaren lanbidea inoiz ezduintzat jo; aitzitik, dignitate handikoa da!".

"Horixe ba!".

"Baina nik neuk ere ez nuen horretarako deirik sentitu; lanbidea ez da beti, sudurraren itxura bezala, gurasoengandik heredentzia legez jasotzen"...

"Bai, eta galdu egin zenuten halako lantegi ederra"...

"Bai"...

Joxe, irakaslearen gaineratik geratu zen: 'Jaso iezadak biparet hori!' bere buruari esanaz bezala; baina berehala apaldu zen, eta dorpezia xuritu nahirik esan zion zutik zegoen Joxek oraindik zutik zeukan jaunari:

"Eseri zaitetz"...

"Bai, haritzondo ederra zenuen honoko hau"...

Biak haritz enborraren gainean eseri zirenean neurri berekoak bilakatu ziren, alturaz eta jakituriaz; zuhaitzak badu Euskal Herrian, etzanda badago ere, pertsonak galgatzeko, berdintzeko, birtute miragarria.

Jaun honek zuhaitzez erakutsi zion estimak irabazi zuen Joxe.

"Esan orain, Jauna", diotsa Joxek, "zer duzu neure Beñatentzat buruan?".

"Hirira eramango nuke, hango ikastola nagusian eta gero Unibertsitatean nik neuk ikasi dudana karrera bera egin dezan".

"Karrera, karrera..., hori aberatsentzat da!".

"Neuk lagunduko dizut behar dituen dirulaguntzak aurkitzen; argia denez, laster ikasiko ditu behar dituenak"...

"Behar dituenak..., behar al ditu?... Ezagutzen al duzu mutila?".

"Herri osoan ezaguna da Beñaten dohaina"...

"Ulertu ezin direnak asmatzeko hori!".

"Ezjakinek ez dute ulertzen poesia; poeta duzu semea, Joxe".

"Hori zer den esaten badidazu"...

"Badakizu bertsolaritza zer den"...

"Bai noski, jauna; neronek ere pixka bat egiten dut eta...; baina nik ez diot Beñati bertso soil bat entzun!".

"Ez, poesia ez da bertsolaritza bera, baina honek dituen edertasunez gainera goi mailako beste batzuk ditu poesiak".

"Deituko banio"..., Joxe galtzen baita hitzetan!

"Egizu horixe, mesedez".

Joxe enborretik aupatu zen, ederki hirurogeita bost urtetarako, biratu zen, eta etxerantz begira: "Anttoni", dei egin zuen; laster agertu zen Anttoni leihoan: "Zer duzu!"...; eta Joxek: "Tira zintzarri horretatik, Beñat jaitsi dadila"...

"Zer zintzarri da hori?", galdetu zion irakasleak.

"A, bai!...Zera, Beñat, etxe atzean dagoen haritzondo horren gainean ezin zuen, genuen!, etxolan aritzen da ikastolan agindutako udako lanak egiten..., entzungo zenuen ba zintzarria!?"

"Bai, eta ez nenkien hotsa nondik zetorren, hegoak urrundik ekarri balu bezalatsu heldu baitzait"...

"Hona hemen; Beñat!..., hurbildu hadi!".

"Egun on, jauna", esan zion irakasleari.

"Bai zuri ere; asmakizun polita duzu hor goikoa!, eta zutitu zen irakasleak esku eman zion hitzegiten ari zen bitartean: "Zergatik ez didazu etxola hori erakusten?"...

"Eta aitzaki honekin han utzi zuten Joxe behean, txapela okertuta, gertakari honek zer esan nahi ote zuen kezka... Laster etorri zitzaion emaztea misterioan murgildurik...

Beñat eta irakasleak orduerdi bat egin zuten han goian, haize txistu gozo-epelak lagun. Joxe eta Anttoni, bien bitartean, luzetsirik. Jaitsi ziren noizbait, eta aritu ziren lauak hizketan ilundu arte: hiru gizonak enborrean eserita, Anttoni besoak gurutzatuta zutik, larri; baina, hala ere pozik, jaun handi honek Joxe eta bien semeaz honelako asmoak erakusten ari zelako!

Beste behin agertu zen irakaslea zerrategian, eta behar zirenak erabaki zituen. Haritez inguraturik, arrats beheara gorri-epel-gozoan, zerrauts usaina airean, hartu zuen zetorren kurtsoan bertan Aitor Larunbe jaunak Beñat hirira eramateko erabaki hau.

Mirarietan sinesten ez zutenentzat sortu zen kezka eta malizia ugari herrian; eta ez zen harritzekoa; Uxurbildarrak berak ere ez baitziran oraindik harridura hartatik irten. Beñat bera edozer sinesteko prest zegoenez, naturalki geratu zen etorkizunaren zain.

Poesi bideak irekiak eta mugagabeak ikusten baitzituen berez.

Irakasleak bigarren ikustaldian opari egin zion Lizardi poeta sonatuaren *Biotz begietan* liburua irakurtzen jarri zen etxolan hirira joateko falta ziren hamabost egun horietan. Gertakaria arrats gorri batez jazo zenez gero, izen hau zeraman poema izan zen mutikoak lehen irakurri zuena.

Txundituta geratu zen lehenengo bertsoarekin:

"Zerk goibeltzen zaitu, maitea, arratsero,

"aizea ta txoriak atertuz-gero?

"Begi zabaletan zerk edatzen dizu

"gandu delako ori, erdiz nigar ta izu".

Misterioa zerioten hitz eder horiek ausnartzen orduak, ordu gozoak!, joan zitzaizkion, eta hamabost egun horietan lau, bost aldiz irakurri zituen liburuko hogeit hamar poemak, gaiez gai, zati asko buruz ikasi.

Larunbe jaunak, eta mirariz, piztu zion argia!

Oraindik Beñatek ez zekiena zera zen: ezagutu berria zuen irakaslea, Ainararen aita zela; Ainarak ez zekiela honen aita Beñaten bila joan zenik, eta azkenik, Aitor Larunbek ez zekiela Beñatek eta Ainarak elkar ezagutzen zutenik.

Eta hara nola!, Ainararen gurasoek, eta dagoeneko neskatoa tarteko zela, noski, eramane zuten Beñat hirira; han utzi zuten ikastola nagusitik gertu bizi zen familia batekin. Uxurbildarren hondar preziatuak bere bide berria gurasoengandik kanpo, maite zuen herritik at, etxolaren babes gabe, berez nahiko bakarti eta barnekoi zenak, galdurik pasa zituen lehenengo bi hilabeteak; ikastola eta lagunarte berrietara egin arte, hiriko hots burrunbatsuen izua gainditu arte, etxolatik ikus ahal izaten zuen paisaia eta zerua pixka bat ahaztu arte, amak gertatzen zizkion janarien dastamen berezi haren ordainez (zerrautsak bazuen apika zerikusirik hemen!) berrira ohitzen hasi arte.

Bitartean, larritasun bat hasi zitzaion lanean: Ainara noiznahi ikusteko gai izango zenaren ametsa ari zitzaion ihesi joaten!

Eta urduritasun hau, amets baten ondoren hasi zitzaion etsipen bilakatu... Lehenengo aldiz, ametsa idatzi egin zuen: "Etxolan etzanda zeru urdinera begira nengoan, zuriz maskaturiko ilargia borobil osoan ageri zela; bapatean hodei xuri-arina irten zen neure haritzondoaren kukulatik, haurra nintzela Klementina jostunaren arima xuxen-xuxe honen tximinitik gora zerurantz igotzen ikusi nuen legez (ezin ahaztu zait inoiz bi urte nituela ikusitako hau, jakin baitut geroztik Klementina noiz hil zen!), baina oraingo hodeia nik begiztatu bezain laster zerbaitek abiarazi zuen, galduko nuen!..., eta sakeletik paperezko boltsa gorria atera eta, ziplo!, boltsan sartu nuen! Polita izan zen oso!... Baina honetan boltsa handitzen, handitzen eta handitzen hasi zen!, bertan atxilotua nuen hodeia eta ni etxolan kabitu ezin arte!... eta etxola eta ni lehertzeko zorian geundela... Pun!!, eztanda batez leher egin zitzaidan boltsa, eta hots zitzulariz hodeiak zerurantz ihes egin zidan; ni atzetik..., baina hodeiak maltzurkeriaz kanguruaren forma har eta oinkada miragarriekin hanka egin zidan ilargi zuriaren atzean izkutatu arte.

"Hain bitxia izan da ametsetan bizi izan dudane gertakari hau, esnatu bezain laster idatzi egin dut paper punta batetan, ikastolan erakutsi bezala, eta gero pasa dut gaur hasi dudane, eta hemendik aurrera neure egunkari-edo izango denera, garbikuadernora.

"Neuk ikustea nahi dudane irakur ahal dezan"...

Izkutuko kuadernoa giltzaz itxi zuen Beñatek gelako mahaiaren kaxoian.

Ez zuen sinetsi nahi, baina ezin burutik pentsamendu hau uxatu ere!... Ametsak, Ainararen ihesaldia, izkutaketa mingarria, adierazi nahi zuela uste zuen. Hemendik aurrera egunak iluntzen hasi zitzaizkion Beñati... Ez asko, hala ere, telefonoz etxean hartutako dei bat pasa zioten arte:

"Igande goizean hamaiketan, Larunbe jauna pasako dela Beñat jasotzera".

Osteguna zen eta iganderarte geratzen ziren hiru egunak, hirurogeita hamabi orduak, lau mila eta hirurehun eta hogeit hamar minutu luzeak... sagardo upela bete zizare xuxen lerrokatzea baino mehar-luxeagoa egin zitzaion! Heldu zen, hala ere, eguna, eta Aitor Larunbe jauna Ainara berekin zuela igo zen etxera!

Ez zuen inoiz, eta ez geroztik ere, egun zoragarriagorik pasa.

Senar-emazteak eta Ainarak arratsean etxeratu zutenean bai baitzekien batek besteagan pentsatzen zutela!

Gabonetako etxeratzea ere gozoa izan zen.

Gurasoak xahartu-galduak, galduak, aurkitu zituen, ordea; eta bere erruz zela pentsatzeak gehiago nahigabetu zuen. Laster konturatu zen hala ere, etxean aurkitu zuen ilunbe hunkigarri honen ondoan, semea hirian ikasketak egiten ari zela eta, halako handikeri-poz berria ere hor zela! Hau ere zor zien gurasoei. Etxolan bakardadean sakonki haztatu ondoren, Ainarari, eta etxolan! (lehenengo aldiz erakusten ziola, eta zoratu zen neskatoa!) aholkua eskatu eta ikasketan ahalegin osoak egiteko erabaki zindoa hartu zuen.

Hor zituen orain berri-berriak etxea, gurasoak, etxola eta... Ainara! Inoiz ez bezala ahalegindu zen aitari beharrea laguntzen, amari mandatuak egiten.

Honelakoxeak izan ziren beste urteak ere; zaharrei zer gertatuko bildurrez!, Ainara emakumetzen, politagotzen, eta beti galtzeko beldur, maitasunaren seinalerik argiena hau baita.

Ikasketak erraz egin zituen, hala ere.

Amaitu zituen bezain laster aurkitu zuen irakastokia herriko ikastolan bertan.

Ainarak gauza bera aukeratu zuenez, hurrengo urtean amaitu zuen.

Ezkontzea ere pentsatu zuten, eta urteburuan horixe egin zuten.

Erotzat hartuko bazituzten ere, bazekiten biak haritzondoaren etxolan jarriko zirela bizitzen. Ez nolanahi, Joxe Uxurbilek berak eskaini zien geratzen zitzaizkion azken urteak Beñatek planoan asmatutako haritz ederreko zurez egingo zizkiela, eta grua bidez zatiak igo eta Beñatek berak mihizatuko zituela udaroko oporketan.

Esan eta egin.

Ikustekoa zen haritz hura nola jazten joan zen goi hartan eta barrutik hiru nibeletan, eta zati batetik besterakoa barnebidetz estali eroso komunikatuak; negurako, eguzkiaz ura berotzen duen gailu harrigarri bat Alemaniatik ekarri eta Beñatek egin zizkion eranski burutsu batzuk; noski, aurrikusmen honen gaintetik zegoen Beñati, eta orain Ainarari ere, ama Anttonik agindu zion *eguzkiaz ehotutako jertse eder hura*.

Eta Anttoni faltatzen zenerako ikasiko zuen Ainarak beste horrenbeste.

Lanak osatutako eguzki-ametsak debalde izan baitziran beti Uxurbildarren etxean.

Lanak aurrera zihoazela ikusten zuen Beñatek: etxea behera bezala etxola gora zihoala; ezkonberriak gora eta gurasoak behera zihoazen legez...

Anttoni izan zen lehen deitua: lotan zegoela geratu zen amets ederrean.

Zahartxo zela etorri bazitzaion ere, izan zuen semea; gero, seme bakarra irakasle handi-ezagun egin zela ikusteko behar zuen adin bixta, eta Beñat neska maitagarri batekin ezkondu ikusteko zoriona.

Joxek lanean jarraitu zuen, honek nahi izan zuen legez. Inoiz baino gehiago ahalegindu ziren Ainara eta Beñat orain, Anttoni gabe geratu zenean, aita xaharraren gusto guztiak egiten. Ez ziren asko, eta ezta handiak ere: gela berean geratu eta defuntarekin hainbeste urtetan lo eginiko ohean lo egiten jarrai; sukalde xahar hartan,

askotan hirurak, otorduak egin; aroztegia osorik, eta bere!, ikusten segitu; urteak eta zerrautsez tindatua zegoen txapel bera, zuritua (txapelak ere zahartzen baitia) buruan eramaten iraun; oheratu aurretik besoak zabalik eta belauniko otoitzak egiten utzi...

Honetan ari zela ahozpez behin eta betiko erori zen arte.

Beñatek errespetatu zituen guztiak, eta bakean joan zen hainbeste merezi zuen Joxe; Uxurbildarrei geratu zaizkien seme-alabak geroztik haritz besoetan bizi dira, poetek beti nahi izaten duten eta oso gutxitan, mirariz bakarrik, lortu ahal izaten duten legez.

Gizontzarra

Hor dago orain ere.

Egunsenti lanbrotsua dugu gaur bokalean; itsasuntziak ainguratuta non dauden antzemateko behelainoa tarteka zulatzen duten zutitako masta puntetara begiratu behar.

Udamugako igandea da.

Itsasoa bare dago; kaioak. Pasaiko labar-habietan; gizakiak, ohean oraindik, goizegi baita igande batetarako; hala ere bada hor norbait: Bentako nasa ertzean ikusten den troko handia dirudien horrek gaua hor iragan duela esatea gehiegi izango litzateke, baina paisaia berezi hau ezagutzen ez duenarentzat, hor enbor handirik ikustea ez litzateke harritzekoa.

Eta da, soin-enbor handia baita.

Berez handia zen gizona, zahartu, okertu eta loditu egin da azken bizpahiru urte horietan.

Zerbaiti adi-adi begira dagoela dirudi; askotan geratzen da horrela; apika, neuri azterrarazi didan fenomeno berak liluratzen du: arretaz begira dagoenak ohar dezake laino lodi-zarratuak itsasorantz daraman abiada patsadazkoa; ba, hemen, bokalean bizi den edonork badaki, jakin, itsas-apalaldia adierazten duela; baina zerk lotzen ditu, ordea, gure sinplezian zerua gogarazten digun ur-lainoa eta lurrekoa den itsasura?

Hor, zangoa karelean eta makurtuta dagoen horrek jakin behar luke jakin nik beste, gutxienez; paisaia honen zati bilakatu da; gizon hau gabe ez litzateke inguru hau osorik; geldirik oso gutxitan egoten da; harritzekoa da oraintxe ere horretan eta hain luze egotea. Behar bada min du ezkerreko aldakan, zangoa besarkatzen ikusi baitut noizbehinka. Badaki, hala ere, laster mugitzen; sarritan egoten naiz gizontzar honi leiho-begi honetatik begira, eta kaian edo pasealekuan talde batetik bestera egiten dituen joan-etorriak harrigarri zaizkit. Ez da beti xuxen joaten; badaki zeharka eta inguruka hurbiltzen; zakur konkordun beldurriak isatsa zutik dakarrena hurbiltzeko egiten dituen inguruminguren antzeko zerbait da. Kai inguru honetan ohiturazkoak direnak ezagutzen dituela dirudi: agurrak entzuten dituenegatik egiten dituen besajasoetatik edo "xo!"-ak botatzen dituen doinu trebetsuengatik; baina ezagun da tratua oso axalekoa dela, ez baita luzaro inon geratzen; ezin balu bezala; gaiak ez ditu ezagutzen edo ez ditu gustokoak; arrantzaleekin iharduteko hizkuntz oztopoa izatea ere litekeena da.

Egia esan, ez diot inoiz hitzik esaten entzun.

Mutu izatea ere baliteke.

"Xo!" hori, "kaixo!" da, nolana...

Mugitu da, hara!... Aldakatik jaisten zaion errenkada hori martxan jartzen denean, ezkerreko zangoak lokomotoraren biela dirudi!

Bi urte luze dira gizon estraino honi begiak josita nagokiola, eta ez natzaio inoiz hurbildu... "Zuhartu haiz, Tomas; lehen arinago erantzuten zian gorputzak"... Buruestimak eragin dit oraingoan! eta banoa, jaitsi ditut abiadan etxeko eskailerak, murgildu naiz lanbrotan eta sartu naiz herrenak hartu duen espigoi kamiogainetik; ez azkarregi!; batetik, arnasa erraz estutzen baitzait, eta bestetik, hain izutia dirudien

gizona ez baitut uxatu nahi...; hemen noa, bihotza tapa-tapa, lanbro zarratu honetan, gaez bezain itsu, itsas-bideko harrietan bizi diren katuen marruak entzunez; eta kilometro erdi pasia duen puntaleko pasialeku honetan ez dut inorekin topo egin!...

Asmak eragindako arnasestu honek eramango nau!...

Sarri hemen nabari den kresal usain eder hori ere estali du lanbro eze-geza-zuri honek.

Puntara heldu naiz, bokaleko sarreran dagoen farotxoaren argiak, esnetan sartuta dagoen laranja dirudi lainopean. Itzuliko naiz, geldi eta arduratsuago orain! Batek ez daki zapalduko duena katua ala arratoia izango den, ikusi baititut hementxe katuak arratzen atzetik, eta baita katuak adinako arratoitzarrak katakumeen atzetik ere!... Katu piloa miauka ari zait hementxe; jarri naiz zesuma marraka datorren alderditik, eta... hemen da!, itsasoko urgeldiaren gainean eserita dakusat laranja argi egiten duen lanbrotan, eta katuz inguratuta, plastikozko boltsa zuritik jaten ematen...; gizontzarra neure alboan dut!, eta nere begiak hura ikusteko gauza badira, harenak ni ikusteko lain ba direla, eta atzeratu egin naiz bizkor, hartan ari den gizona bere hartantxe uzteko...

Hark ez nau ni ikusi, katuak zituen buruan eta!

Nolanahi, ez zen harekin hizketan jartzeko ueña; etxerako bidea hartu dut; buruan dut, zango aldrebes horrekin harridi horretatik behera jautsi eta ito egingo da egunen baten... Eguzkia lainotartean egiten ari den lanari begira noa, eta neure buruari galdezka zer jan moeta ematen ari ote den katuei...

Katua, nik neuk ere bai baitut angorako eder bat.

Igo ditut laugarren bizitzara arteko eskailerak, eta jarri naiz berriz ere leihoan. Orain dela ordubeteko ingurua aldatu da: lanbroa lurruntzen ari da; egin ditut gizontzarra begiztatzeko ahaleginak... baina lanbroa bezala banitu da.

Aitortu behar dut herren baldar horrek eguna nahastu didala.

Gosalondoan jaitsi naiz beti bezala egunkaria eroñera; egin behar dut edozertaz kezkatzeko hartzen ari naizen mania alu hau galtzeko ahalegin handiagoa... Gizontzar hori, neri zer axola?!... Baina neure buruak nahi bezala etxeko besaulkian egunkaria lasai irakurtzera joan beharrean, hara nola zangoak pasealekuko aulkian eseritzera naramaten! Zergatik, ordea! Aspaldion, buruak hona, zangoak hara; eta *vice versa* ("hau latina duk") eta zergatik?... Baneki!... Jarri dut egunkaria aulkian, eta zeharka eserita ari naiz, kristal lodiko betaurrekoak tarteko, titulare nagusiak begiz pasatzen; arrantzaleen kinka urdurigarria dela eta albiste bat irakurtzen hasi ere egin naiz, komeni baitzait eguneroko lagunartera argudio biderik eramatea; baina nere aurretik hondartza bidean hasi den jendearen abiada marmarrak eta begiztatu gabe, nahi gabe!, ikusten ditudan oinak: zapatadunak, sandaliadunak, gizeamakumeen galtzak, emakumeen bernak, denak herrenaren oin handi eta baldarraren bila hasiak ditut...

Eta ez dut nik xeblekeria honetan jarraitzeko adina!

Bakarrik eta bakean bizi nedin egin nuen honerako itzulia; ez dut, gainera, honetan jartzeko kemenik... Utzi egunkaria gezurti hau belaunen gainean tolestuta, eta jarri naiz aurrez-aurre inguruan dudanari begira. Kezkaren hazi honi aurpegia ematea hobe!... Eguzkia Larrun tontorrera abiatu da aspaldi; hamarrak izango dira; berotzen hasia da, eta ibai handi bilakatu da hondar-itsasorako egarri hau; pasealekuak, uharroila dirudi, eta nire eserlekua uharte txiki bat da orain... Jendetzak daroan mar-mar bete eta trinkoa

etorri zait belarrira; begiak itxi eta entzuten jartzea nahikoa du gizonak belarrietako bideak irekitzeko; eta, nik orain bezala, zantzo eta garrasi horiek dakarten hondartza eta uhinen lurrin gozoa sumatzeko bidea eman diot nire sudur handiaren usaimengailuari.

Herrena ez da inondik ageri!...

Hemendik alde egitea hobe. Uholdetik irtetea kosta zait; ihesi noa; etxebizitzara igo naiz, baina katuari jaten eman eta eseri orduko senti dut leihorako deia; obeditu diot berriz, ea ukatzea baino esanetara jartzea zentzuzkoago den. Lau pisu goragotik, etengabeko giza-uhalde bera ikusten da, eta herrenik ez da ageri hor. Ari da emeki-emeki autobusek hiritik dakarten jendea gutxitzen; pasealekua noizbait jendez bakandu denean hasi naiz herriko arrantzale zahar ezagunak eguneroko lekuetan kokatzen.

Igandeko meza ondoan usadioak bultzata besterik ezin egin balute beza.

Astegunetan baino dotoreago, hori bai.

Baina gizontzarra, herrena, falta!

Beheti egin dut berriz, eta askotan ohi dudan bezala, itsasotik erretiratuta dauden gizon agurgarri horiei hurbildu natzaie eguneroko gauza berak entzutera. Gertakariak ez baitira egunero jazoten. Periko "Kupela" hizketan ari dela sartu naiz karelean eserita dagoen Patxi Albistur "Begiurdin"-en bazterretik, nere agurra egin eta zer entzun... Ohitura zantar hau laga ezin!! Baina, tira, ez da politika, apaiz jaunaren sermoia baizik, korapilo batzuk gora behera... Eta horra!, hemen dator, trinkala-trunkala!!!..., eskutzarrak praktetako sakeletatik gainezka, kabitu ezin...; bazirudien geratu gabe aurrera jarraituko zuela askotan legez, baina batelaren lemak ohi duen antzera zango motzarekin kurpil bat egin du eta xuxenean hor dator, hurbildu zaigu istriborretik, eta nere ondoan eseri da karelean; ezer esan gabe, ez baitugu elkar ezagutzen!; txistuka ari ezin eta hala ere hortan saiatzeko ahotik aire beroa egotziz ari da, ez dakit zer izu estaltzeko. Zutik eta esku garbiak atzean dituela dagoen batek, Etxenikek: "¿Qué hay?", esan dio, eta herrenak besoa altxa dio: "Kaixo!".

"Kaixo!", esan dio!!

"Kaixo!", esan dio!!

"Zer moduz?", nik, aldamenetik. "Hementxe, beti bezala"... eta zutitu da, itsasoari zerbait esan dio, edo abestu dio ahapeka, ezpainak hortan ikusi baitizkiot azpitik, eserita nagoenetik.

Taldetik higitu gabe mugi-ihes egiteko bidea izan da; eskuak sakelean ditu berriz.

Konturatu naiz, ez diola Extaniz "Bergiurdiñ"-ez bestez kasorik egin.

Meza ondoko gai beren ari da zortzikotez, gabezia behera eta apaiza gora, honek aldeko baititu gehienak. Ni, bitartean, zutitu egin naiz, herrenaren aldamenean jarri naiz itsasadarrari begira, eta esan diot:

"Eguraldi ederra gaur"... "Ederra, bai, ederra", erantzun dit, baina egonezina sortu baino bezala.

Dotore jantzia dago; egia esan, beti ikusi dut txukun atondurik, eta janzki berriekin, maiz; hotz egiten duenean, zamarra lodi-ederra; euria denean, zira horiaz estalia; gaur arte (eta halako intzentsu lurrin gozoa usaindu diot gizontzarrari...), ez nintzen ohartu, eta norbaiten arduraz, noski, jantziak kolorez dotore konbinatuta jazten dela beti, gaur ere bai; ez du tripaundi eta bizkar oker honetan inolako apainduraren ondoriorik sortzen, baina janzki garestiak dira, finak; arrantzalearen aurpegia du, haizeuriak ondo

igurtzi duen larru gorria, gorri-ubela; ile zut zuriak; lepamotza, oso... Ni baino bi arrabete altuagoa da, ia bi metro bai...

"Beno, ariyo..., bai, agur"..., eta nik ezer erantzuteko denborarik gabe, herrenak agurrak eta diosalak denak berak esan, besoa jaso, eta han doa berriz, trinkilu-trankulu, hondartza bidean.

Honelako aukera, eta ez dit hitzegiteko biderik eman.

Une honetantxe buruan dudana zera da: intzentsu lurrin hori bera nire katurari, eta anima aparte, usantzen ari natzaiola... Baina hori alde batera utzi eta karelean nire ondoan eserita dagoen Patxikuri galdetu diot:

"Gizon hori, nor da?"... "Joan den hori?... Hemen da beti; bertan jaioa da, baina haurra zela apaiztegira eramán zuten, gero irten eta hor barruko baserri batetan ezkondu zen, lehortar bilakatua da... Hi, Joxe, herrena nor den galdetzen dik hemen lagunak". "Hori ez da hemen bizi, baina egunero da hemen". "Nor?... herrena?... / *Taldeko gaia aldatu da / ...* "Hori?, espigoia katuz betetzen ari den gizontzar baldarra!" "Bai, goizean eguzkia baino lehen hemen duk, bestela ez litzateke egunik zabalduko!" "Lehenengo autobusean etortzen duk, estankora heldu baino lehen dagoen bihurtuna dela eta txoferrak mantsotzen duenean, horrek, herren eta baldar eta guzti, tapa!, egiten dik salto; ikusi diat behin baino gehiagotan marka bera egiten!" "Hori?, jubilatzen bat"... "jubilatua?, nahi likek, ni baino hamar urte baldarragoa baduk hori gutxienez!"... "Beno -dio Patxik- hasi duen kurpilari amaiera emateko bezala, eta iritzia neuri eskainia orain: "Jaioterriko itsasoa ikusi nahiean egunero etortzen den lehortarra duzu hori"...

Eta arazoak ez baitu taldearentzat garrantziarik, sermoian murgildu dira berriz.

Bazkalondoko biagoa egiteko patsada ere kendu dit gizontzarrak.

Ez dakit zergatik; zerbait egin izan balu, hutsa... Intzentsu usainak ari nau aztoratzen...

Aspaldi da zigarroa utzi nuela, eta gaur kaja bat hustu!... Izenik ere ez dakidan gizontzarra sartu zait barruan... Ofizioa zer den! Trokelak bezala moldeatu nau. Hemen inoiz eta inori sekula santan aitortuko ez badiot ere! Euskaldun bat polizian! Ez da eguneroko albistea; sua gaztainadi eiharrean baino azkarrago zabalduko litzateke herrian. Eta ez nuke inola ere nahi. Herri hauxe maite dut, nere aitaren eta nere jaioterria hau delako, eta nere deskantsurako hementxe ehortzia izan nahi dut; erretiratu aurretik hartu nuen erabakia...

"Nere aita arrantzalea zen; ama nuen goierritarra, zeraindarra, eta galdu egin nuen goiz, goizegi, zazpi hilabete nituen, eta, pentsa"...

"Hizketan bakarrik jarri haiz, Tomas!".

Bai, Tomas izan da nere izena harrez gero, aitarena bera; hemen bizi izan banintz, Tomax, gutienez, edo "Kanddelero", nere aita arrantzalearen aitari jarri zioten izengoitia. Herri txikietako memoria zoragarria da: ni *Kanddelero*-ren iloba naizela inoiz ahotik ihes egingo balit, adio don Tomas, herritik irten beharko huke! Herri txikietako oroimen hau izugarria ere bihur baitliteke! Berehala lirateke hemen, heraldikaririk ikasi ez badute ere, Kanddeleroen semea nola ezkondu, emaztea galdu eta elkarrekin izan zuten seme bakarra, Tomax, Zeraingo defuntaren ahizpa batengana bidalia izan zen. Nola

Tomax Kanddelero herriko neska eder batekin esposatu zen bigarren aldiz, amaordeko izatera heldu zen izeba hori, Maria, biajante batekin ezkondu zenean, Tomax mutikoa Madrileren berekin eraman eta han hazia eta hezia izan zen.

Hor galdu ziran arraztoak. Gaur arte.

Geroztik ez nuen ikusi neurekin hain ondo portatu zen Kanddeleroren bigarren emaztea, emakume handi eta ederra. Erretratu bat bezala gorde dut neure aintzinako oroimen zahar-horietuen artean. Izebaren bidez jakin nuen hil zela, ordurako polizian sartua ni. Nolanahi, Kanddelero nire aita hil zenean, nire ugazanaiaarenak jaso zuten titulua. Ezagutzen ditut. Pasatzen naiz horien ondotik, eta hitz ere egin diot behin hementxe, pasealekuan bertan, horietako gizaseme handi-zabal bati: Kandido du; izena...

Baina ez dakite ni nor naizen.

Irunen jaio eta txikitan Madrileren eramandako Tomas naiz ni, eskribiente bat, aspaldi jubilatua, eta haurrik gabe alargundu nintzenez (hau da hemen esan duten egia bakarra) osasunak agintzen zidanera itzulia. Hori da herrian dakitena, eta nere izpirituzko osasunari komeni zaidan misterio sehaskatua.

Testamendua eginik dut, eta diru pixka bat uzten dut Elizarako.

Handik bedeinkatuko al naute behintzat!

Gerra sortu zenean baziren hamasei urte poliziakoa nintzela. Soldaduska Afrikan egin nuen; nire Tetuango andregaiak Madrilen zuen anaia polizian lanean, eta errazen, eta alferren, esan dezadan dena!, aurkitu nuen ofizioa hauxe izan nuen: lapurrak harrapatu truke, soldata; lana garbia, ohoragarria, iruditu zitzaidan gainera orduan.

Urteak joan, asko, eta duela hiru urte emaztea, Emilia, biriketatik jota hil zitzaidan, gajoa. Eta Madrilen beti arrotz senti izan nintzen lekuan, zer egiten nuen nik neuk bakarrik?... Eta misterioarenganako dudak bizio honek bultzata, hona hemen bueltan!

Baina neure polizi izate hori ez da honerako!...

Leihoan nago berriz, eta zerbaitek dei egin didalako: pasealekuko hotsa jaso da apur bat. Erne dago beti nere sena, nahi ez badut ere... Hor doaz bi emakume presaka hondartzatik autobuserantz, haurrak eskutik dituztela biak, eta biak oihuka, haize bolada batek bultzata balitu bezala...

Zapatak jantzi eta jaitsi naiz; haurren bat galdu dela, eta ito ote den; baina ez naiz horretan geratu. Atzetik haur bat besoan duela datorren andre bat geratu dut, erdalduna da: "Aizu, baina zer gertatzen da ba?", galdetu diot. "Lau urteko neskato bat galdu da, jauna, eta azkenean espigoieko harri handi horien tartean aurkitu, odoletan, odolustutzen, zegoen... Jesus!, pentsa, jauna: katu amorratuz betez dagoela hondartzondoko espigoi hori!"...

Eta ihes egin dit.

Betikoa: kasu horietan beldurra bera da beldurgarria... Hara!, eta gaur hirugarren aldiz, gizontzarra, herrera, hor dator zentzu berean, trinkili-trankala, lasterka, bielari eskuaz lagunduz... katu amorratuei jaten ematen diena... Eta ez dator bakarrik, atso lodi bat datorkio atzetik, eta besoak jaso eta herrera madarikatzen ari balitz bezala...

Ez nuen besterik behar, ni neu atzetik martxan jartzeko; ez hurbilegi, ez baitut ni ikusterik nahi, betiko sena!; autobusera doa hemendik, baina ez du atzera begiratzen; ez du behar, atzetik doan atsoaren oihuak nahikoa ditu arriskuan doala konturatzeko!...

Iritsi da autobusaren geltoki nagusira, eta oraindik igandetarako goiz denez, bi daude hutsik eta irten zai: lehenengoan sartzen da herrena, trin-trauk!, ordaintzen du sarreran, eta haren hurren atso oihularia; ni gero, berehala, eta ahal izan dudan azkarren autobusaren azken eserlekura ailegatu naiz, eta plast!, eseri. Nekatu ez, lehertu egin naiz! Ez nago ni honelako trostaketarako... Bizkor nago oraindik, eta arina naiz oso, baina larogei urte ez dira hirurogei...

Hor da herrena, hirugarren lerroko eserleku batetan; atsoa bi lerro atzerago..., baina, harritzekoa, ez diete elkarri begiratzen; atsoa, neskamutilak aldamenen eta eskuz lotuta dituela, isildu egin da; zorrotz begiratzen dio, bai, aurrean duen kokote lodigorriari, ez zaio hitzik jaulkitzen; baina gogorak ditu esateko, seguraski!... Irten da autobusa; hemen doa abiadan; motorraren eta balaztaren eta balezten hotsak ez du hitzik entzuteko tarterik uzten; hamar minutu barru hirian da, eta ni konturatu ordurako jaitsi da herrena, aisa!, bi denborako salto batetan; atsoa haurrarekin gero, eta ni, berandu bada ere autobusaren haserako abiadan bertan salto egin eta, ez dakit nola!, lurrera jautsi naiz; min dut buruan, gerrian, eta begiak ireki ditudanean, betaurrekoak galdu ditut, eta hala ere herrenaren aurpegi handi eta gorria ikusi dut distorsioak handituta, agerkunde bat bezala: "min hartu duzu?", galdetu dit; "bai", esan diot, egia baita. Honek jarri dizkit betaurrekoak, milagroa ez direla apurtu, eta ustekabeen besoetan hartu nau eta, jendez inguratuta gaudela, espaloi koxkan eseri.

Eskertzekoa da!

"Ez duzu ezer hautsirik", eta ukitzen dizkit hezurak, horretan trebea dirudi; esaten dit: "Ez, ez duzu ezer, zatoz, kafe bat hartuko dugu hemengo tabernan; eta haren laguntzarekin, eta orain oinez, eseri gara mahai txiki batetan. Ezagutzen dute hemen, eta laster dira kafeak gure aurrean. Nik, neuk, ez nekien zer esan; hark ere ez. "Inguru honetan bizi al zara?", galdetu diot, azkenean. "Ez, beheraxio"..., eta igarri nion lotsakizun hura egiaztu du orain. "Non?", galdetu diot, eta neroni lotsatu naiz!, nire ofizio ohia irten baitzait esanean eta doinuan... "barkatu", esan diot berehala... "Ez, ongi da; eta ez misterioa: ni hor, beheko plazako Miserikordian bizi naiz"... gizona lasaitu egin da, ez nuen honelakorik espero: nere harridura honetan kolpetik kafea irentsi du, eta kalera begira geratu zait gizontzarra... gizona, eskuineko begian malkoa duen gizona; eta hau mingainez zurrupatu ezinik ari dela jarraitzen du; "bi alaba nituen, genituen, bizi dira oraindik, baina ama galdu eta ezkondu zirenez gero baserritar honek lotsatzen ditu...; ez ninduten etxean nahi, eta apopiletxe batetan jarri ninduten hemen, hirian, ezagutzen ez gaituzten lekuan". "Eta, baserria?", nik minganari kosk egin diot berriz! "Saldu egin zuten, saldu... ez alabek berek, horien senarrek baizik!; nik, neuk, paperak firmatu egin nituen, besterik ez...; hala, ni apopilo nengoela izan nuen ezbeharra: kamioi batek pasa ninduen gainetik, hementxe, aurreraxio, eta hautsi zidan aldaka, eta hospitalean, Miserikordian, egon nintzen sendatu arte...; ni ez naiz inoiz hain gustora eta bakean aurkitu, eta, hala, bertan geratzeko eskubidea nuenez, han dut ohea eta han ematen dizkidate otorduak; ez dut gehiago behar...; eguna, handik kanpora pasatzen dut, zuk ezagutu nauzun lekuan; hori da nire askatasuna!... Itsasoa!...; errukietxea, egun osoa hor pasatzeko, tristeegia baita...; hargatik ditut katuak maite...; zuk, katurik ba ahal duzu?", galdetu dit irripar apal batez; haur bat dirudi. "Ba, bai –esan diot– harekin bizi naiz". "Lagun hoberik ez duzu!...; konturatzen al zara zenbat katu ikusten den zaharren

etxetan?!" "Eta, alabak?"..., ez dut barkaziorik!... "Alabarik?... ez ditut ikusten; janzkiak ekartzera etortzen dira noizbeinka, zer derizkiozu?!; moja baten lagun egin dira, eta honek esaten dit zer jantzi; beti txukun ikusiko nauzu, hori bai!; alabek aita apain jaztea nahi dute!...; zer diozu zuk, nik adina urte badituzu eta!... "Nik ez dut ezer esateko, adiskide... Nola deritzazu?" "Nik?, Balendin, zuri zerbitzeko". ... "Ba ez dut ezer esateko hortaz, Balendin –eta lotsatu naiz orain–; nik, neuk, ez dut inor; mantenusari bat ematen didate; hau da geratzen zaidana, ah!, eta angorako katu zahar eder bat, baditu hamar urte!... Egia esan, pentsio hori jasotzeko egindakoak ez dira harrotzeko; ez zait katu hori eta bakardadea besterik geratzen... eta mania batzuk!...; eta beste gauza bat, Balendin, zurekin bat nauzu; nik neuk ere katuak maiteago ditut"...

Lagundu dit autobusera, eta etxeratu egin naiz, behar nuen eta.

Hurrengo egunean, atzo, hezurretan nuen min, eta eskuineko aldakan; Balendin gogoratu zait. Egon nintzen leihotik begira, ea ikusten ote nuen; bakarti, beste inor ikusteko gogorik gabe, pasa nuen eguna. Ez nintzen eguneroko tertuliara ere joan. Katua bera, "Celeste" (nire andre difuntak jarritako izena, urdinska baita) ez zitzaidan goizean, ohi duen bezala, ohera etorri. Ez dabil ondo; gaur goizean berdin gertatu baita. Orain ogia erosterakoan, gehien maite duen jan moeta erosiko diot; garestia da, baina ea gaur jaten duen. Eguraldi eder honetaz baliatu behar dut hezurak apur bat berotzeko; ez naiz atzo bezala etxe zuloan, bakardadean, geratuko.

Laster lizuntzen baitzait neri arima.

Eta, hala, Balendin ikustea ere baliteke.

Gosaldu dut; "Celeste"ri utzi diot jana betiko lekuan, ea gaur bixkortzen den!, eta jaitsi naiz kaira. Goiz oraindik, eta eseri naiz eguzkitan dagoen aulkian. Gozoa da zaharrentzat goiz-goizeko eta arrats apaleko eguzkia...

"Adio!", esan dit pasa den norbaitek, eta esnatu egin naiz...; "adio", erantzun diot, berandutxo bada ere... Zutitu naiz; zangoek ez didate bestetan bezala erantzuten, baina banoa, han daude betiko arrantzale erretiratuak... "Don Tomas", dei egin dit Patxi Albisturrek ni heldu baino lehen: "Ba al dakizu gizontzar hura, zuk herenegun hemen ikusi zenuena?"...

"Bai"...

"Ito egin da atzo!".

"Ezin daiteke"... –diot neuk– eta Patxikuren ondoan eseri naiz, ezin dut sinetsi eta... "Eta nola?!..."

"Katuei jana ematen ari zitzaiela jautsi eta buruaz harri ertza jo zuen nonbait... Atzo goizean geratuta... Hori, zera, zuk ez duzu ezagutzen, baina *Kanddelero* deitzen dutenaren anaia zen; nik neuk ere ez nuen atzo arte horrelakorik jakin...! gaztetandik hemendik joana, eta gero baserrira ezkondu zen nonbait, hor barruan...; isila zen gizona!; apenas anai artekorik gorde zuten... Eta hura hango baserritik honerarino etortzen zen ba, egunero, e!"...

"Neure anaia!!" ... irten zait.

"Nola?"...

"Ez, autobusen etortzen zela –erantsi diot nere xuxurlan ihes egindako aitortzari, orain goraki– igandean hemen aitatu bezala.

"Halaxe"!...

"Nolabait hil behar dugu eta" –esan dut pena ezin gordez.

"Periodikuetan ere jarri omen dute eta"...

Laster etxeratu naiz. Ez dut geratzeko triparik izan... Etxera sartu eta berehala nabari dut hemen sartu zaidan Balendinen intzentsu usain gozo hura... "Celeste"rena bera; baina katua ikustera joan naiz; hau ere hilko ote zaidan beldur naiz orain... Balendin datorkit burura beti; apain-apain egin eta kai inguruko uretan puztuta, hila; Itsasoko zeru-pakean piztuko dena, hala bada; eta ez bada, axola gutxi Balendini!

Oheratu egingo naiz.

Katua hartu dut neurekin, bihar goizean etortzeko gauza ez izatea baliteke eta; ohera elkarrekin sartzen ari garela esan diot angorako katu isil-maite-zaharrari: "Espigoieko katuak gehiago arduratuko dira heriotza horretaz, "Celeste", nire anaiaren bi alabak baino".

Sugegorriak ilunpean zain

– Gizona –dio emazteak kezkatu, boz apalez– haurra esnatuko duzu...

Anttonet bazekien andreak hori esango ziola; baina nola solairuaren gainean, eta ilunbetan, ehun kiloko gizonak zaratarik atera gabe galtzak erantzi..."Gelaxo honen solairua beti nere kexa dela dirudi"...

Haurraren arnasa lasaia bete-betea entzuten da gelan.

– Antton.

– Zer?

– Jaxintarekin topo egin dut gaur.

– Bai...

Gizona geldik, zango bat galtzetan, zai-zai, adi.

– Ikusi ez banindu bezala...

Antton, isilik, beste zangoa oraindik galtzabarruan duela; gelan ez da haurraren arnasa besterik entzuten; galtzak, irristara lakar hau berriz, eta orduan solairuak "krik", eta galtzak aulkiaren gainean "blast"; sare eta sokalatzen igurzpenak eta kresalaren gatzatuak haunditu, puztu, dituen atzamarrak dorpeki alkandoraren botoiak askatzerakoan hasi dira tanta batzu urgeldian erortzen, eta alkandora aulkira bota aurretik Anttonen ahotsa:

– Eta?...

– Hori ba... –alkandorak hegan atera duen haize-hots laburra– Hau da hirugarren aldiz ezikusia egiten didala...

Bi krakada solairuak; ohearen nigar bat, eta Anttonek:

– Ez zintudan ikusiko eta...

– Ni ikusi ez Jaxintak?! Horrek duen bixtarekin; sareak konpontzen betaurrekorik gabe aritzen denak, egun argiz, espaloi beretik oinez: hura "Lehendabiziko etxe"tik muttuen etxerantz, eta ni muttuenetik "Lehendabiziko"ra, Pakaren denda aurre-aurrean topo; garbitzen aritu zen arraina zein izan den ere usain hartu diot begietara so egin diodanean!, eta hark ni ikusi ez!!...

– Tira, haurra esnatuko da, zerorrek esnatuko duzu eta...

– Ez al nizun lehengoan, eta bitan!, gauza bera esan?

– Bai –aitortzen dio Anttonek, maindirepean zangoak luzatzen ari dela.

– Eta ez dizu horrek ezer esaten?

– Zer esatea nahi duzu horrek neuri; nik Paxkual gaur bertan ikusi dut, eta "ariyo", nik, eta "agur", hark; beti bezala.

– Ez duzue hitzegin.

– Ez.

– Zergatik?

– Neuk hari esateko fitsik ez nuelako; zer nahi duzu, atso-kontuak besterik ez diren horiek Paskuali, eta bere emaztearenak!, aurpegira botatzen hastea?

– Zuk hari esateko ezer ez bazenuen ere, hark zuri botatzeko, bai, bazuen; hori badakit nik; eta badaki herri osoak... –Antton isilik; haurraren arnasa da ilunaren nagusi

–zuk ere badakizu hori–, lehertzen zaio orain arte gordea egon den nigar-zotina, eta Antton oraindik isilik, arnasarik ere ez– badakizu, hau neronek zuri esana da eta...

– Zer –dio Anttonek ahapeka– Xalbador dela eta ahogaiztoz zabaltzen ari diren ipuinak?

– Hala izango dira; nik hori uste, eta nahi; baina gauzak ez dira askotan diren bezala izaten, jendeak uste duen bezala baizik; eta hala ez badira, orduan, argitu egin behar... Hala ez, Antton –emaztearen eskua senarrarena bila dabil, eta zabal-zabalik, pala bero bat bezala, aurkitu du, eta bertan kokatu du berea, haurraren pixoihal-usain gozoa duen eskua, eta Anttonen esku handi-lakarrak estutzen du emaztearena, askotan maite duela esateko ohi dion bezala...– Xalbador zure laguna zen, ez al da hala?

– Eta nere laguna da oraindik.

Ez du Anttonen emazteak hala uste; ez bait dio erantzun; ebakita, hilda!, geratu bait da aho-belarri zebilen hitzen haria; baina isilune honek baino zirrara handiagoa egin dio Anttoni bere emaztearen eskunaba berean hoztu eta zimurtu zaionean; usoa doakio ihesi!; eta Anttonen atzamarrak orduan estutu egin ditu, usoa gizonaren atzema sentitu arte (indarra zer den!) baina (indarra zer den!) hilik sumatu du orain usoa. Eta beldurtu da! Izu handiak dardaratu du gizontzarra... Atzamarrak berez laxatu zaizkio... Eskua eskuaren gainean, baina biak hilik daude. Belarria erne, haurraren arnasa osoa eta lasaia entzun du gizonak, baina orain beregandik urrundu balitzaio bezala. Bakar-bakarrak sentitu da ilunaren mutualdiaz inguratuta dagoen ohe epelean.

Eskuaren bideak honela agor-eihartu direnean, garraxia bezala irten zaio hitza:

– Xalbador nere laguna da!...

– Zuk hala uste duzu –eta emaztearen ahotsa ertz-min-labaindua sartu zaio saihetsetik– baina adiskidetasuna osatzeko bi lagun behar dira; zer dio Xalbadorrek?

– Ez dut ikusi –erantzun du biziki.

– Hara, ba!... zergatik ez?

– Ihes egin duelako; zeuk ere badakizu hori.

– Zergatik eman zaio?, esan.

– Gizon armatu batzuk Iparraldera pasa dituelako, diotena egia bada behintzat... baina ikusiko dut laster...

– Ez zara ausartuko; nolatan egin du horrelakorik? Zergatik?!...

Bakoitza bere ohe ertzetik ari da; bata-bestearengandik zuen aterpea galdu du; senar-emazte izatetik, gizon bakar eta emakume bakar bilakatu dira. Isilune luze honek haurraren arnasa bera ere estali dio gizonari.

– Nik ez dut horretan zerikusirik izan –irten zaio.

– Ez?!... Zure bila etorri ziren etxe honetara, eta gauez; ia tenore honetan bertan, hara!... haurra oraintxe bezala zegoen lo; eta esnatu eta marruka zegoela, gaixoa!, eraman zintuzteen; hemen geratu nintzen haurrarekin batera negarrez...; hurrengo eguerdian hemen zinen berriz; nere poza!... ez al da hala?... eta harta geundela, arratsalde hartan bertan, eta haurra eta ni bakarrik orain, hor dator bizilaguna, gure pozak zaintzen dagoela dirudien ipurtaundi saskil eta lohi hori; zu etxetik irten zai egona, seguraski!...; alegia: Xalbadorren bila joan berria zela polizia; zu eta Xalbadorren bila etorri, ia gauza bera izan zela!; hau Jaxintak, Xalbadorren amak berak, botea; eta zuri ez zizutela ubeldurik ere atera, eta hitzak, bai!; eta, aitzitik, zurekin goizalde berean eramanak izan

zirenei ez dietela gorputzean ubeldurik gabeko tarterik utzi... Hau sendagile batek esana..., omen. Horienak ez dakit nik neuk, baina zure ubeldu-ezaz bai, ordea!... Isilik zaude, Antton... Ba, hauxe da guztia... Dena ez, oraindik esan behar dizut, zuk dagoeneko ezagutzen baduzu ere, nere barrua osorik hustu dadin: lerre ferde eta kiratsu hori herri osoan zabaldua dagoela...

Iturria egortu dela dirudi.

Antton, ilunbe honetan dago ahoz gora ohean, iltzez josi balute bezala; hitzik esan gabe.

Emazteak gainean hustu dion lingirdaz zikindua eta oheari erantsia sentitzen du gorputza, korapilaturik eta zulaturik arima; ahoa zabalik du, baina ez zaio hitzik irteten; eskuaz esan ohi dizkionak esateko ere ausardiarik, kemenik, ez zaio gelditzen... Bere saihetsean hasia den negarrak ekarri du bere baitara, eta negar estu horren inguruan bertan etorri zaion berriarekin batera lotuta baletor bezala, haurraren arnasa garbiak berak egiten dio orain min.

Gauak batzutan luze-iraunkor-lehor eta ihes ezina izaten badaki.

Antton, goizaren zainaldi...

Eta, hala, idi pausoan, neketsu, astiro, iragaten ari dela, konturatu da batbatean saihetseko min horren negarra amaitu dela, emaztea lo dagoela; haurra eta ama, biak, hemengo gaiztakeriaz at joanik direla... Eta egia da, hantxe dago orain etxebizitzaren goi-mailatik begira: han ikusten du amak berea eta Anttonen semea; hazi da!; aldameneko neska du lagun, ipurtaundi hori bera dirudi dagoeneko!, baina algaraz dabilta biak, haurrak baino handiago den upela tantaiaari zelai ederrean eskuaz bultzaka, orain batera, gero bestera, jostatzen, eta neska-mutulen pozak bultzata binbili-bonbolo dabiden upela orain borobildu eta gomazko baloi handi bilakatu da, eta une berean han dator, han dator!, ikusten diot jasa, eta presa, apretak txinalka, Jaxintak askotan ohi duen bezala, haurren atzetik... orduan, orain!, ikusten diot Jaxintari eskuetan sareak konpontzeko erabiltzen duen jostorraz, ezten!, handi hori eskuetan, hurrek ikusi duten arte, ikaratu diren arte!, eta Jaxintak, Xalbadorren amak, Paxkualen emazteak, zast!, zulatzen die hurrei jostailua... haixe-txistu hots handiak harrapatu ditu orain bi haurrak eta airean gora, gora!, daramatza, eta bitartean Jaxinta algara bizian, eta zain, ia haurrak noiz lurrera, orain gure kalextuko harri lauxetan, jausi eta lehertzen diren...

Horretxen zain!

Baina hara nondik haize bolarak neure magalera jaixten dizkidan haurrak.

Nik neurea besoetan dut orain.

Jaxinta hasarre dago, ukabilarekin amenazoka eta gora begira, berriz neure etxeke lehoan nagoenez, honera zuzentzen dizkit hitzak garrasika, denbora berean zeruan idatzita bezala entzun-ikusten bait ditut: "Adi ezan, non den hire senar salatari hori, non dun gizona!"...; gure kaleko etxeak jendez bete-beterik dira; denen bixtan daude hitzak zeruan idatzita, eta leihoetan begi guztiak neri, bioi, begira; itxiko nuke leioa, baina ezin dut, ez dut kemenik, eta han jarraitzen du Jaxintak: "Hire Antton, salatari; hire haurra, salatariaren semea, eta hi, adi ezan!, salatariaren andrea!!... Hirurok saldu didazue poliziari neure mutila"...

Ito beharren nengoen, eta ezin bestez, esan nion neure buruari: "zer egin nezake; esna!"; eta, halaxe egin naiz...

Izerditan nago; haurraren arnasa hemen dut, ondoan, neurekin, Jainkoari eskerrak, eta Antton!...; ez dago ohean; falta da; teilatuko zirrikituetatik eta leihatilaren ertzetik sartzen den argi pixka hori ilargiarena da, goiz da oraindik... hor da sukaldean Antton!, mugitzen den bezala ari da solairua negarrez; ez diot itsasorako janaririk gertatu, eta goizegi da horretarako ere; gajoa; nola ote dago maledizio horren zama bizkarrean duela!...

Atea ireki du, badoa!...

Zer egin?!

Baina joan da, "krik-krik", eskaileratik beherantz...

...Hemen doa, Krak-krik, Antton, neu, emaztea eta haurra lo utzita, lo izpirik egin gabe; zangoak nagi, barruan min; ez dut motorra piztuko; hemen noa zaratarik gabe; udazkeneko hegoaren giro epelean... Ibaia eta itsasoa gora eta behera nola dabilzan ikusteko lekurik egokienean geratu naiz, pasealekuan; zisku apal bat nabari da tun-bien atzean; argitan lehertzeko orduterdi falta da oraindik... eta hemen dator ni zai nagoena, tipi-tapa, pauso hotsa, eta Paxkualen ahotsa hurren:

- Egun on.

- Bai zuri ere; goazen?

- Bai...

Paxkual zai geratu da, Anttonek motorra piztu zain; eta trant!, eta Xalbadorren aita igo zaio atzeko exerlekuan; hemen doaz biak, motorraren argia piztu gabe, eta zarata gehiegi atera nahi ez balute bezala, mantxo-mantxo, pasealekutik errepidean sartu arte, elkarri ezer esan gabe, eta hemen portu aldera abiatu direnean esaten dio Paxkualek Anttoni ia belarrira:

- Non duzue gure mutila?

- Esan nizun bart, portu ondoan, eta seguru; lasaitu zaitez...

Andrea erotu zaidak... -diotsa berriz belarrira.

- Badakit...

- Jendea hizketan jarri dik herrian.

- Bai... -eta Anttonek geraerazi du motorra.

Herritik portu berrirako bidean geratu da, arrantzaleentzako egin berriak diren etxeetatik aurreraxeago, ezkerretan dauden zuhaitz batzuen azpian. Ilun da zuhaizpe honetan. Antton aurrera begira dago, porturantz, eta zertan dagoen badaki; Xalbadorren aita, atzera, etxe aldera begira, oraindik zertarako ez badaki ere.

Horiek dira Anttonen aginduak.

Arrantzaleen etxe berrien aurretik pasatzerakoan ikusi du Paxkualek izkutuan zegoen norbaiti Anttonek keinu egin diola; eta galdetzen dio honi orain:

- Zer duk hemen...

- Hemen dago Xalbador.

- Non? -eta Paxkual arbolapera begira.

- Ez -dio Anttonek, eta oinez portu aldera abiatu dira biak, Paxkual Anttonen atzetik; errepidearen ertzean dagoen arrain-kaja pilo haundiaren aurrean geratu dira:

- Hemen? -galdetu du Paxkualek.

- Bai; zu, ea inor somatzen duzun; guardiazipilak egon ohi dira portuan goiznabarrean; argirik ikusten baduzu, lasai. Bitartean, ez dago segurantzirik. Lagun batek pasadu hor gaua, eta haren seinalea ikusten baduzu, ez da etsairik hor. Ni harantz noan bitartean piztu behar du; orduan lasaitu zaitez, laster nauzu bueltan. Bestaldetik, hara, hor dator lehen bidean agurtu dudana laguna, hortik ere ez da ezer...

Abiatzen da Antton errepidearen erdi-erditik, eta berehala argi keinu bat, eta bi; itzultzen da Antton, eta kaxa multzoaren aurrean besoa sartu eta dio: "Xalbador"; "bai", eta elkarriz jositako dauden kaxa horien gainean agurtu du burua; "irten adi", Anttonek; Paxkualen semeak kaxagainetik salto egin eta besarkatzen du aita. "Azkar orain -dio Anttonek- 'Xeme', eraman ezak Xalbador hirekin.

Joan dira bi gazteak pretilaren gainetik eta beherantz horman sartuta dauden burdinezko maila bidez itsasora.

- Hor dago txalupan Fermina motzaren semea zain; "Gure itzaropena"-ra eramango du; laster irtengo da Donibanerantz, ordubete barru han da gasoila hartzen, eta libro duzu Xalbador, hemendik behintzat. Konforme?

- Bai -dio Paxkualak- eta gaizki esanak barkatuko al dizkiguk...

Hor sentitzen da, oso adi dagoenarentzat, uretako palastada apa aldentzen. "Goazen -dio Anttonek motorra Paxkualen ondora dakarren momentu berean laster argituko du eta; hartutako toki berean utziko zaituz; eta gero egingo dut ohi duten etorria, laster itsasora irten behar dugu eta... Anttonek ez dio Paxkuali ezer gehiago esan; behar ere ez; baina zera pentsatzen du, ia ezer pasa ez balitz bezala betiko janaria eskatuko ote dion andreari, hala aurretik gertatutakoaren berri amango ote dion, lasaitu dadin... beldur da emakumeen hizjarioak honetan dabiltzan gizonak eta ontziak poliziaen miran jarriko ote dituen...

Horiek bait dira ilunbean zain dauden sugogorriak.

Sugogorri horiek ez dute adinik, ez dute sexu berezirik; eraginak, berriz, dirua edo alderdikeria, sektakeria, izan ohi dira sarrien; gorrotoak ernegarazten dituenak ere ez gutxitan. Adinak eta gure herriko gerratearen tradizioak erakutsi diote Paxkuali guztia; etxeko ezkaratzean oinak jarri orduko sortu zaio kezka; zergatia, kasu honetan iluna, baina eskaileratik gora pozak zango zahar horietan duen eragina dela ari zaio bere buruari esaten zuhurtzia apur batekin behar lukeela jokatu estualdi honetan; Iparraldetik deia jaso arte ez da Xalbador libro; eta bidean ezbeharririk gertatuko balitz?... Espainiako patrulera bat-edo... Burutu duen itzulia hobeto pentsatzen ari dela, eskailera mailan geratu eta arnas-estua lasaitzen ari zaio; bai, emazteari arrantzara doala esan badio, eskailerapeko gordeleketatik trasteak hartu eta egitan motorrarekin bokalera irten behar luke, eta gero, semearen seinale garbia jasotakoan eta emaztea apur bat lasaitzen zaionean, gertatutako guztia kontatu.

Zer poza hartuko duen Jaxintak!

Baditu zakarraldiak, berez du aita zenaren jeinu bizi hori; baina bigun-goza ere izaten badaki.

Eta beteko du zorra: zor dio Anttoni eta honen emazteari Jaxintak hitza, eta jendaurreko hitza! Poxaren-poxez joango zaizkio hain ongi egiten dakien gozoki batzuk eramatera. Baina hau, semea libro dela jakindakoan. Eta pentsa bezala jaitsi ditu berriz eskailerak, hartu arrantzarako trasteak, eta motorrera doa, kanean behera.

Ordubata arte hor aritu da bi besoekin tira!, tira!, korrontearen aurka, motorra tar-tar-tar, martxa gutxienekoan jarrita daukala; dena automatikoki; besoen tiratzea, beita aldatzea, motorraren jira-birak. Burua semeagan gorde baitu osorik. Hala, ordubata nahi baino nekezago hurbildu bazaio ere, hemen da... Motorretik batelera aldatzen da, eta arraun nekatuekin lehorrera datorrela, begira dago, inor zain ote dagoen. Semea heldu dela esango dion norbaiten bila... Hantxe ikusten du, arrantzale zahar eta Paxkualen lagun diren erretiratu horiengandik apartexeago, Pello, Antton-en anaia... Eta heldu da lehorrera, tira du sokatik bateltxo arrastaka, gero eskaileran gora, eta hor heltzen zaio goitik behera harrizko eskailera beretik Pello:

– Antton eraman digute! –diotsa belarrira, laguntzen ari zaion bitartean. –Segi, segi zu gora; esango dizut bidean; begi asko da hemen ikusmiran!...

Hitzak entzun eta gero ez du Paxkualak indar asko egiteko kemenik.

Goian arrimatu dute "Tirri-tarra" bateltxo karelera; ahozpez, hobeto lehor dadin; eta trasteak bien artean jaso eta badoaz etxerantz, kolpetik hamar urte zahartu den Paxkualenera, noski...

– Zer da! –galdetzen dio honek; ez behin, hamar aldiz!...

– Zera... –dio azkenean Pellok– salaketa izan dela-ta...

– Semea!!...

– Ez, Xalbador Donibanen da... Antton nere anaiatz ari naiz; goizean itsasora zihoala guardiazipilek hartu eta eraman dutela...

– Antton?!... nora?... –arnasa hartzeko denbora egiten, Paxkual.

– Donostiara.

– Inork ikusi al gaitu goizean?...

– Horretaz ez dakit ezer; zu ez zara hemen ezertarako.

– Orduan, zer gertatu da ba?

– Salatu egin dutela, orain dela hilabete-edo murmurikatu zen zerbait dela-ta... arma konturen bat, diotenez, eta behar ez zen belarrietara joan da norbait errepikatzen...

– Eta nor da orain alu hori?

– Jaxinta...

– Zein Jaxinta?

– Zure emaztea...

– Nere andrea horretan?!... guardiazipiletan?!...

– Ez, zurea ez da horretara iritsi, baina Antton-ek badu bizilagun bezala andrazko ipurtandi bat; senarra, betiko txibatoa, "Markes" esaten diotena, horren bidez egina da lana; zuen semea dela-ta, bero-bero joan eta atso horrek entzuteko moduan jendaurrean, dendan, esan...

– Esan, noiz?

– Atzo arratsean...

Antton-en anaia ari zaio xehetasun batzuk ematen; Paxkual, trasteak lurrean utzi eta kaleko espaloi-koxkan eseri egin da. Bi eskuekin estali du aurpegia, txapela erori zaio, eta kaskutsik, ileak zuri eta gutxi, larrugorrian bezala geratu zaio burua.

Mantal urdina

Sukaldeko ate atzean zegoen zintzilika.

Mantal arrunta zen; urdinarra, urdi izana; Bergarako hari urdinez ehotua, edo zuriz eta tindatua, ezin esan, baina gero erabiliaren poderioz eta busti-lehorraz marguldua.

Garbia, hori bai.

Ez zuen amonak bistaz, eta bista txarrez!, besterik ukitzen; senarra hil berria baitzen, eta ez gaixotasunez, zaharminez baizik. Ez zion ba mantal handi eta urdin horri eskrupuluz begiratzeko, kutsatzeko beldurrez, alegia; senarra kendu zion gaitzaren kutsu hori, zahartasunaren eritasuna, aspaldidanik sentitzen baitzuen amonak ere berekin. Ez zen hori; zera zen.. ba ote daki adinak hainbeste makurtu duen pertsonak zaharduratik zaharkeriara dagoen aldea bereizten? Noiz den zaharkizunaren aberastasuna, ardoak hartzen duenaren gisakoa, eta ardoa, edo pertsona hori, noiz den zaharmintzerako bidean abiatua?

Kanpotik erosoago ikusten dira zaharkeriak!

Amonak horrelakorik bazekien ere, ez zekien esaten.

Senarra baldartu zitzaiola, bai ez baitzegoen hori bizilagunen begiei ezkutatzerik; garbilekuan ikusten ez zutena, baratzean edo leihoak zabaltzen zituenean kontatzen baitzizkioten defuntuaren alkondarak eta prakak. Ez zuen, ba, honen baldarkeriarik gordetzen, baina aitortzeko unea heltzen zen bakoitzean lotsatu egiten zen.

Buruestima handia zuen Engraxik.

Eta, zera, adurzapia etorri zitzaion burura norbaiti!

Kosta zitzaion errainaren asmoa irensten. Lehen kontatzen zizkiotenak, orain faltako zitzaizkien auzokoei, eta senarra adurzapiarekin mahaietan eseritzen zuela aitortu baino, nahiago zuen lehengoan jarrai.

Eta, zera gainera...

Baina ez dira gizonezkoak bakarrik baldartzen.

Emakumezkoak ere bai, noski; batez ere auzoko andreak zorionak emateko aitzakiaz larogaitik gora kontatzen hasten zaizkienean.

Eta amonari erreuma txar batek besaburuak jo zizkion.

Defuntuak ezin zuen hori konprenitu; ez buruz aspaldidanik arindua zebilelako bakarrik; emazteak ezer izan zezakeenik ere ezin baitzuen pentsatu! Umetzen ari zen gizona, eta inoiz ez bezalako egonezina sortzen hasi zitzaion amonaren ezinarekin; gaiztotu ere egiten zen batzutan, eta honetan izan zen mahaitik altxa bezain laster otordua eskatzeko seta hartzen hasi zen garaia.

Ahaztu egiten zitzaion gizarajoari janberria zela.

Noski, senar-emazte arteko pakea gozagaizten hasi zen.

Semea eta erraina Eguberri bazkari batetan konturatzeraino. Semeak ez zion aldaketari garrantziarik eman, gizona izaki!, baina errainak bai. Eta erraina, erraina izaki!, honek berehala, aisegi!, erabaki zuen, eta zergatik ez!, amonaren lanak arintzeko aitagarrebari mahairatzen zenerako mantal handi bat egin behar ziola...

"Handia, zergatik hain handia?!", eraso zion amonak.

"Gorgoiletik behera alkondara, prakak eta oinak ere estaltzeko adinekoa; ez al dut ba ikusi goitik behera oinetaraino zopaz eta bestez dena garastatzen dela baldar hori!...; zeure buruari egin behar diozu kontu, ez duzu horrenbeste garbiketa egiteko osasunik, ala bai?!...

Hau zen bilobarik eman ez zion errainak erabiltzen zekien arma lehor eta iraingarria: erantzunik ez zuen galdera.

Engraxi isildu zen, beste askotan bezala, eta atxakia batekin gelara joan zen bularrean sortu zitzaion larrialdi haren leherdura ezkutatzera.

Ez zen arratsalde guztian mantal horretaz besterik esan.

Emakumeek elkar ezagutzen zuten ondo.

Astero egin ohi zion larunbateko bisita arte, kezkatu, urduri, geratu zen Engraxi; begiratzen zion hain langile bizi-fina izan zen gizonari mahaitresnekin nahastuta, hain dorpe, hain babesgabe, hain ahul eta zaurgarri; hain zuen begirada inoxentea, ze egiten zituen behatz korapilotsu eta dardartsu haiekin halako dorpeziak jaterakoan, negarmalkoak irteten zitzaizkion.

Astea aurrera zihoala amonaren urduritasuna handitzen, gaixotzen; beldurrak jota zegoen ostiralean, ez zuen begirik itxi gau guztian, eta larunbat goizean argia leihatiletatik sartu zitzaion jaikitzeke ordua heldu zeuean ez zen ohetik jaikitzeke gauza izan. Min zuen besaburuetan, azken aldi honetan bezala, baina orain zangoak ziren mugi ezin zituenak, egurrezkoak bilakatu bailitzaizkion. Xele, gizona, ere hor geratu zitzaion ondoan, hurbilago ezin, eta hitzik esan gabe. Haur baten modura. Berez prakarik edo apretarik zuzen jatzeko gai ez zenez, emaztearen laguntzarekin jaiki eta jazen zen egunero. Beldur zen amona senarraren haserreaz, petraltzen baitzen sarritan, otorduak zirela batez ere... Baina, ez; gizarajoa isil-isilik geratu zitzaion ondoan gosairik eskatu gabe; begiratzen zion noizbeinka begiek ikusten ez zuten itsaso zabala destatzen ari balitz bezala, urrunean galduta; ez zen mugitzen; eguerdi aldean loak hartu zuen arte. Amona izututa, zer egin ez zekiela... Senarraz baliatzea ezinezkoa zen, ez zion kasorik egingo.

Bazuen esperientzia bat:

Gauetz eman zion tronbosis hark lurrera bota eta gelan ahozpeztu zuenean, ez zen laguntza ximpleena ere emateko gauza izan; emazteari harrituta begira-begira eta beroni inguruka pasa zituen orduak, azkenean nekeak oherazi zuen arte; eta eskerrak atea giltzaz itxi gabe geratu zela, bestela aldameneko Auxtiñak, goizean etorri zenean, ez zuen sartzerik izango, izan zuen bezala, eta amona Engraxi auzoko bi gizonen oheratu eta sendagileari dei egin zioten arte. Amilibia, sendagilea, heldu zenean, Xele oraindik erantzi gabe oheratu zen bezala zegoen lo...

Auxtiña hila da harrez gero, joan den Astelen Santuan urtebete.

Bestela, aspaldi hemen zen!

Ahizpa bat bezala zen amonarentzat.

Halakorik ez da geratzen, auzoko emakumeak gazteegiak dira, edo amona bera da zaharregia haiarentzat. Ez dute harreman handirik... Engraxik, senarra alboan lo duela, entzun du beheko bizitzan ordulariak jo duen tanta lehor-bakarra. Ahotsak entzuten ari da, badaki norenak; Karmelo bizarginak ekarri duen kotxearen zarata ere bai, eta seme-

alabekin jango dituzten babarrunen usainak, haragiak prejitzean egiten dituen txinpart hotsak, haurren negarrak...

Atea jo dutenean esnatu egin da.

Lokarturik zen!

Gaumahaiko erlojuak esaten dio lauak eta hamar direla. Semea izango da... Erraina!! Isilik geratu da, ez daki atea giltzatuta dagoen ala ez... Belarria, belarri ona!, jarri da adi, zer entzun... eta sentitu du krisketa, "kris-ket", eta atea ez da zabaldu; giltzatua dago... "Xe!e", dio senarrari. Xe!e esnairik dago; ez adi, ez baitu ongi entzuten, eta ezta horretarako behar den ardurarik jartzen ere; baina emazteak ahotsa jaso eta atea irekitzeko esan eta eskuz gauza bera keinu bidez adierazi dionean, jaiki zaio gizona, isilik, galtzontzilo luzeen pausoa nahiko baldarra da, baina "kris-krast" ireki du giltzaz atea, eman dio krisketari eta aterik zabaldu gabe hemen dator ahal duen azkarren, haur bat legez ohera, eta Engraxiri ohean sartu aurretik semea ikusi du ate-bornuan; argi gutxi dago, leihatilaren txirrikitutik sartzen den apurra, eta ohean dagoenak gehiago ikusten du atean dagoenak baino, argitatik baitator...

"Ama", esan du Prontxiok.

"Ohean gaude, seme, sar zaitetz"...

Semea sartu da emaztea atzetik duela; honekin ireki ditu leihatilak; Prontxiok amari musu eman diola ikusi du errainak. Leihoan amak ikusten duen ziluetak, eta errainua amonaren begientzat argitu denean ikusi dio errainari bere bi besoak eskuetan lotuta egiten duten altzoan, ez Engraxiri hainbeste falta zaion biloba, tolestuta dakarren mantal handi urdina baizik!...

"Zer gertatzen da?", galdetu die semeak aitamari harriduraz begira, "laurak joak dira"...

Amaren begiak mantal urdinari begira...

"Karmentukuk egin dizu aitarentzat behar zenuen mantala"...

"Bai, hor dakusat... Ez nago ondo, seme, ezin ditut zangoak mugitu; sendagileari dei egin behar diozu... Aitak ez du gosaldtu, kafesnea berotuko bazenio"...

Xe!e, bisita arrotzari harriduraz begira.

Semeak atximurtzen dizkionean sentitzen ditu Engraxik zangoak, baina ezin higi ditu.

Irten da semea sendagile bila; erraina Xelerentzat esnea berotzen jarri da; Engraxik bultza dio honi maitasunarekin, jantzi dadin, eta aitona apalki hasi da jazten, bakarrik!, eta esne usainak eraginda eseri da mahaian; eta honetan, mahaitik sutan dagoen esneontziari begira dagoela, zapla!!, bota diote atzetik eta burutik behera mantala!

"Xe!e!!", garrasi egin dio emazteak ohetik; Xe!e zutitu da, kilikolo, eraso dio buru-besoz mantalaren eta errainaren bi besoen aurka... Errainak ere indarrez, indar handiz!, erantzun dio besaburuetatik helduta aitagarreba eseri duen arte, aitonaren besoak mantal handiaren azpian lokarriz dizkion arte, eta orduan aitonak eskumutur batetan errainari haginkada bat eman dion arte... "Ai!", honek, eta "Xe!e!", amonak ohetik... eta hemendik jaiki eta berez errainari atzetik heldu dion arte...

"Nola jaiki zara?!" galdetu dio honek.

"Ez dakit", dio amonak; eta egia da: senarra errainaren eskuetan eta mantal urdin hartaz bortxaz estalita ikusi duenean askatu zaizkio korrente beroaz zangoak, eta ezer pentsa baino lehen hemen da azpiko gona zuriz jantzita Engraxi errainarekin borrokan.

Bitartean, ezarri dioten adurzapi luze-zabala lepotik behera, oinetaraino heldu denari kasu egin gabe, Xelek mahai gainean ikusi duen katilukada esnea bereganatu, ogi zati bat busti eta goseak bultzata gosaltzen hasia da.

Errainak amaginarreba oheratu egin du, bortxaz; bitartean, eta goraki, erritan ari zaio: "Begira, ohitu da dagoeneko!, ez du aitak zentzurik, andrea, ez sendimendurik, zituenak ihesi joanik ditu aspaldi, urteen beldur, eta zuk sentimentalkeria hori alde batera utzi eta pentsa, honela ez duzula eskuz hainbeste arropa garbitu beharrik; ezin duzula, gainera!, eta ezin duzunean, zure komenientziari begira behar diozula!...

Amona gaxoa ez dago honelakorik entzuteko.

Zera du buruan orain, zortziren bat urte zituela aitarekin autobusean egin zuen bidaiia:

Aitaren anaia bat, Engraxiren osaba, beraz, ikustera joan ziren; ez zen herritik hurbil, ez hurrun zen; handik urte batzutara jakin zuen Arrasaten izan zela, baina orduan, eta haurrarentzat, bidaiaren joana luze-polita izan zen. Autobusetik kalean jaitsi eta oinez igo ziren aita eta biak zuhaitz handi batzuz inguraturik zegoen etxe handi batetara. Han jendea zegoen zain, asko, eta sartu zain zeudela iragan ziren aurretik mantal txuriz jantzitako gizon bi erdian bizardun bat zeramatela, eta gogoratzen da honetaz, bortxaz, gizonak sartu nahi ez eta ostikoka baitzioan; eta gertakari honetaz beste gauza bat geratu zitzaion Engraxiri: erdian zeramatzen gizonak besorik ez zuela!...

Hau geratu zitzaion amonari, eta beste zerbait:

Aita zenaren izen osoa: "Gabriel Urondo", dei egin zutenean, aitak eskutik har eta barrura sartu zuela, kristalezko bi horma handik egiten zuten pasabide zabaletik, eta halako batean hor ikusi zuela aita zenak bere anaia hori, Krispulo; Engraxik ez zuen osaba ezagutzen, eta aitarekin hizketan ari zela ikusi zion begirada luze-galduak eta kolpetik eman zion musu batek izutu egin zuen, bizar beltz gogor haiek ezpainetan min egin baitzioten, osaba algaraz hasi zenean batez ere. Hala, bi anaiak zurezko aulki luzean eseri eta hizketan hasi zirenean, Engraxi zen haurra ikusi-makusi pasabidean aurreraxeago joan eta zabalik ikusi zuen atetik sartu zuen burua eta mahai asko erreskadan zeuden gela handi-handia ikusi zuen: hango hutsunea!; baina harridura handi hartan murgilduta zegoela gizon bat sartu zen ate beretik eskuan ontzi bat zeramala; zopa usaina hartu zion haurrak, eta ez zaio geroztik sudurziloetatik joan!, eta zopa honi lurrina ere ikusi zion mahai artean zihoan bitartean; zamarra zuriz jantzita sartu zen gizona geratu zenean konturatu zen gizon zuri-urdina zegoela azkeneko mahai sailean bakarrik eserita. Honen aurrean jarri zion zopa mahaian, eta gero poltxikutik ogi zatia atera eta plater ondoan jarri zion; berdin egin zuen gero beste patrikan zeukan goilarearekin.

Eta zerbait esan zion; gela handi huts hartan ahotsa ibili zen batetik bestera, baina haurraren belarriari ez zion ezer esan.

Eta gizona jaten hasi zen.

Zopa eraman zuena, bestaldean egongo zen ate batetatik edo, ezkutatu zen kolpetik, eta hots handiz zopa zurruputzen hasi zena bakarrik geratu zen; eta haurra, Engraxi;

honek ikusi nahi izan zuen hura nor ote zen, meza emateko prest zegoen apaiza edo, eta aurreratu zen, joan zitzaion oinkada bakoitza zurrupadaren hotsakin pare emanaz hurbiltzen, eta zera zen, alkondara zurizko gizon zahar handi bat, lepotik adurzapi luze eta urdinak aurre guztia eta galtzak, oinetaraino, dena, estaliz. Laster ikusi zuen janzki baldar haren arrazoa: jaten ari zela, sudurretik behera eta bizarretatik ixurka zihoan zopa lurreraino!, ez baitzuen ahoko zulobiderik asmatzen!; eta seinale harrigarria izan zen baldarkeria hau adineko gizon batengan neskatoarentzat, eta kolpetik ihes egiterakoan atera zuen zaratak egin arazi zion zaharrari haurrenganako begirada luze-argitsu hura, eta Engraxik hauxe ikusi!, eroaren begirada zeharkari hauxe!...

Aitarengana arnasarik gabe heldu zenean, osabari begi berriekin begiratu zion.

Eta ikaratu egin zen.

Aita zenaren ondoan eseri eta besotik tira eta belarrira esan zion etxera joan nahi zuela. Aitak izutasun hura haurrari antzeman, edo anaiarekin izan zuen harremana amaitu zuelako, hor atera ziren biak zoroetxetik gain behera autobuserantz.

Ez zion halere, aitari ezer galdetu.

Damu izan du geroztik, aita laster hil baitzen.

Eta ez zion beste inori etxean horrelakorik aitatu, beldur baitzen egin zuen bidaia, harrigarri hau ametsa besterik ezer izan ez ote zen.

Beste gauza batzuk nahastuta dituen bezala...

Auxtiñari galdetu zion behin, ezinbestez; eta honek, gaixoa, arindu zuen esanez hori egia besterik ezin zela izan; ea osaba horren berri gehiago ba al zuen, eta Engraxik baietz esan zionean, aita hil eta gero etxera bisita egitera etorri zela...

"Hori egi-egia dun, orduan!"

Honelakoxea zen Auxtiña, "Naparranekoa" Hernanin, aita nafarra baitzuen.

Nolanahi, harrez gero ezin du mantal urdinik ikusi izu bera sentitu gabe...

"Entzuten al didazu, ama"...

Engraxi berean dago, senarrari begira; orain leihoa zabaldu eta hemendik joana da, auskalo nora!... Baina horiek horrela, semea heltzen zaio sendagilearekin. Begiratu dio Engraxiri zangotara, eta ez du ezer aurkitu.

Sendagileak ez baitu mantal urdinaren berririk.

Harrez gero, erraina egunero etortzen hasi da bazkal ordurako.

Aitona Xele ohitu egin zen mantal urdinera; ohitu ez zena, Engraxi bera izan zen; baina honek zituen kemen-indarren beherakada hartan ezin zezakeen isiltasunaz besterik erantzun. Bazekien, eta hau ere irudipen hutsa zen!, Xeleren hezkuntza gogor horrek ez zuela asko iraungo, menekotasun horrek heriotzera zeramala.

Eta ez zen harritu goiz batean, bere saihets bilakatu zen gorputza nerbiotsu eta bero hura hilotz aurkitu zuenean.

Kexa bat gabe.

Zain geratu zen Engraxi geroztik, semearen emazteak mantal urdin handi hartaz zer egingo zuen. Etxera eramanean zuen, garbigailuan berria bezala geratuko zela eta. Hala ere, lisatzea gehiegi irudituko zitzaion errainari, eta ximurtuta ekarri zuen; betiko lekuan zintzilik jarri zuen gero; hor dago harrez gero...

Badaki bai, jakin, mantal urdin hori bere zain dagoela.

Egunero begiratzen dio distantzia beretik.

Semeak asteroko leloa; "Ama, bakarrik ez zaude ongi, zatoz gurekin bizitzera, Karmentxuk ondo zainduko zaitu eta. "Baina, ez nahiago du Xele hil zen ohe berean, eta agian hura bezala, doi-doi, inor nekarazi gabe, hilik geratu.

Eta bitartean, hor du horrenbeste gorrotatzen duen mantal urdina bere mende.

Eta ez aitzitik.

Gau batez, eta amets txar batek eraginda, jaiki zen; hirurak ziren oraindik; mantal urdina hartu, gero guraizeak gaumahaitik atera, ohean sartu, burkoa bizkarraren euskarri duela eseri, eta aurrena luzeran erdi-erditik ebaki zuen, bide luze honetan geldialdi batzuk eginez; neke handiko lana izan zen Engraxirentzat. Zatietatik bata apartatu zuen, eta bestearekin lehen egindako lan bera egin zuen, arnasestuak laga zion arte. Behatzetan nekea eta mina sentitu zuen. Berriz ezkerreko eskuan geratu zitzaion zati luzea alde batera utzi, eta besteari beste horrenbeste egin zion guraizeaz, gero eta neketsuago eta baldarrago. Amona izertzen ari zen; halere ez zion lan neketsu hari utzi nahi mantal urdin madarikatua txikitu arte, honi zion gorrotoak eraginda nekearen nekez lokartu arte.

Leihatiletako zirrikitoetatik egun berriaren argiak lo aurkitu zuen amona Engraxi zatikatu zuen mantalaren zatitxo inguraturik, ohearen azal zuria izar urdinez betetzen ahalegindu balitz bezala.

Ortzeak gainazpi egin eta inozentziaren zeru zurian izar urdinak piztu balira legez.

Elektrargia piztuta zegoen anartean.

Engraxik ez zuen itzaltzeko astirik izan; ezta betaurrekoak kentzeko ere; mantal urdin zantar hura txikitzeko lain besterik ez zuen izan; gero loak hartu zuen beretzat, betiko.

Mugarri galduen itsumundua

Euxebi, etxebizitza horretan bertan bizi da ezaguera duenez gero.

Sagrarioa izan du beti eskuinean, kanpaia jotzeko sokaburua dindilizka ezkerrean; gaztain zahar-lerdenaren gaztainkara iluna zero-sabai behean. Badirudi, sabai beraz kanpo, elizatxo deskribatzen ari garela. Eta ez, ez zen Euxebi propioki eliza barruan kulunkatua izan; gehiegi izango litzateke hau esatea; baina hurbilago ezin; ama Auxtinak haurra utzi zuen gela honetatik, elizatik aldarerainoko guztia begi-sista batez begizatzen da: nor etorri den mezatara, nor ez!; nork hartzen duen Jauna, nola. Jainkoaren begibakar ahaltsua! Herritarrak ikusteko, konfesalekua salbu, puntu hoberik ez. Honetarakoxe ireki zuen norbaitek hormanausi honetan leihoko betzuloa, Jaunaren begia norberak jarri zezan. Aspaldiko malizia da hau, hirurehun urte ba omen dira ireki zela eta, ea!; nahiz eta gero, teatro-palku antzeko hau nabarmenegia zelako metalezko sareta batez eliztarren begientzat estalia geratu.

Eta ez zen, bestalde, Euxebi Elizatik kanpo jaio, bestela ez baitzuen osaba Andresek, bikari jaunak, alargunaren alaba bataiatuko.

Horiek ondo ikasiak ditu Euxebik.

Hemen inork ez dakiena zera da, eliza etxebizitzarekin batera eraikia izan zen ala ez; ezin zitekeena zen etxebizitza eliza baino lehen egin izatea, etxea baitago elizaren egiturari besarkatua, haren formetara etxetxoaren gorputz guztia egokitua, eta ez alderantziz.

Bertakoek ez dakite jakin, zergatik ematen zaion huskeria honi garrantzia, baina ematen zaio.

Euxebi jaiotzerako gauza horiek honelaxe lotukokaturik zeuden jadanik, noski. Orain, eta jaiotza notatu zuten liburutzarreen hil dela notatzeko garaia hurbiltzen ari denean, hiru apaizekin txandaka serorarenak eta beste egiten bizitza pasa eta katuarekin bakarrik geratu denean, Euxebi jaiotzetik bota egin nahi dute, eta bereziki apaizak!, bikari berriak.

Zaharregia delako, agian.

Baina, ez nagia; zangoak kurbatu bazaizkio ere arin-arina du pausoa; hain da xehea, eskuak kandelartean ibiltzeko aproposak dirudite oraindik, ez zaizkio erortzen, ezta bat ere itzaltzen; apaiz berriari jantzi zuriak ondo garbitu eta lisatzen dizkio, bere almidoi punta eta guzti..., hala ere, hemendik alde egin eta aurreko tabernan jarri zaio apopilo!

Hau ez da, Euxebik badaki, apaizaren ideia; tabernariaren emaztea, Xelestina, da hor sukaldari...

"Atzo esan nion bati, ez dut esango nori... hogeita hamar etxe ez dituen paradisu honetan bihar pentsatzeko duzun asmo ixilekoa ere sumatzen dizutela bezperan!; hargatik, ez dut esango nori, baina esan bai egin nion bati (ez diot inori aitortuko "Pitxitxi"ri egin niola aitortpena) tabernako alaba ni baino gazte-moñoñoagoa dela!... Honekin ez dut ezer esaten, Jainkoak libra!, baina mataza bereko haria duzu hau, Euxebi... Nik neuk ez dut hemendik aurrerakoan inor gehiago behar etxean, nahikoa gara biok... Leihoak, bostak, maratilaz itxi ditut, eta ni naiz Jainko; barka, Jauna!, baina

egia da neu naizela mundu txiker honen jabe, eta neuk dena dakusat zursaretatik: baratza aldekoa, bat; etxeko sarrera nagusiari begira dagoena, bestea; kalerako bi, bat aldats gora, bestea beheara. Kale bakar honetan bi alderdiak meneratzen ditudala; eta geratzen zaidana da izkutukoena, nik neuk dakidala aspaldidanik irekia izan ez den beste leiho bat, eta behin don Andresek, bikario defuntuak, esan zuenez karlistadan Santakruz apaizak ihes egiteko erabili zuena; harrez gero, etxean dugun mezatarako jantziak gordeteko armairu handiak estalita daukana... Ez da hortik inor sartuko, apaizak berak kanpotik estaltzeko betelana egin baitzion; gero, gainean barazkiak aldatu, eta aza-porrupean doi-doi ahozpez gizona pasatzeko lain den pasabide batetara irekitzen da..., Jesus!, sarrerako ateari atalaga bota behar diot"...

Eta supazterrean eserita zegoen mailatik katuarekin batera altxa (eta ez erraz, dorpeki baizik) eta Euxebik bi kolpetan bota dio langa: "langa-lang".

Generalak ingurapenari ihardesteko azken hornidura hartu izan balu legez.

Eta ez da soilki gonbaraketa bat.

Osteguna zen.

Garizumako Bostgarrena, *Pasio* asteari zegokiona, San Eujenio, Paulo eta Klaudiaren eguna. Paulo sainduari ama Auxtinak zion debozioak eraginda, sukaldeko apal batean zeuzkan estanpa eta oroigarritz osatutako aldaretxoan kriselua piztu zion. Gero, geratzen zitzaion arrain prejitua azken ogi lehor zatiaren gainean jarri ("ogi gogorrari hagin zorrotza") eta gogo handirik gabe jaten hasi zen; katuari ere eman zion txitxarro zati bat. Amaitu zutenean, Euxebik sutondoan zuen aulki lasaian eseri zen, zer suma; laster igo zitzaion dorpeki katu zaharra altzora.

Aski ziren biak zernahi pentsatzen jartzeko!

Pitxitxi aurpegia garbitzen hasi zeneko esan zuen Euxebik beretzat euria alboratzen ari zela; ez zuen, ez, baratzean arroparik zalbaldu, eta hala balitz eta arropa apaizarena izan, ez zuen hark horregatik aterik irekiko! "Apaiz gaztea... gazteak zer daki jakin, apaiz bada ere!? Ea nork egiten dizkion hemendik aurrera Oteunak, 'barkiluak'; eska ditzala tabernan! Baita konsakratzeko ardoa ere..., ardo gorri naparrarekin, zer Odol bihurtuko zaio ba hortik!..., barka, Jauna!!... Kandelak, Kantoi Berrian erosi ditzala garestiak, nik neuk hementxe argizari isurietatik berrartu eta ia hutsean metxa erosten dakien honek txukun asko, eta merke!, egiten ditu berriak. Urteak dira nagusi... baina esperientzia eta eskarmentu bidez iragan direnak; besteek, zorakiloan joandakoak, ez baitute deus balio... Hor ariko da gure apaiz gaztea orain, bazkalondoan, nere aurka marmarka: zaharrik nagoela, buruz arindurik, babarrunak gazitu beharrean azukrez gozatzen ditudala (behin bakarrik gertatua!); Xelestinak baietz esango dio parrez: ez naizela goizean jaikitzen, gorrik nagoela, katuarekin oheratzen naizela... Hori, entzuten ari banintz bezala dakit neuk!"

Edozer du kinka honetan dagoela entzuten Euxebik, hurbilekoa bezain ongi urrunekoa: "neuri belarria txistuka hasten zaidanean, argi-argi datoz tabernako algarak, ontzizaratak, mozkorren boz gorak, sukaldean duten mahai handia darabiltzan berriketak..."

Euxebi sorginkeria honetan ari zela, biak loak hartu zituen.

Eta gau hartan euria egin zuen gogotik.

Hurrengo eguna, ostirala; Jesukristoren Gizakunde eguna, hain xuxen; bijilia zen, mehe eguna; Euxebiren tentabideak eihartu ziren aspaldi eta noizbehinka ukitzen zuen okela bera ere falta zen, norbaitek hustu baitzuen sukaldea!... Esne pitin bat ez zitzaion Pitxitxiri geratu; ogi gogorra ere joan zen atzo; pobrezia handiagorik ezin. Izpituaren alderditik ezin zen ba kexa, gabezia guztietatik aberats baitzen; hala ere, izpitu sentitzeko gorputz apur baten beharra dagoenez gero, kafetxo bat hartuko zuen Dimas, Pelajio eta Luzia sainduen eguna ospatzeko; eta, hala, bostak jo berriak ziren egunabar mergatz honetan, kafetxo bat egiteko sua piztu zuenean sukalde osoa piztu balitz bezala argitu zen!

Nolabait, aulkitik jaiki gabe egin zuen milagro hau dena.

Euria ari zuen oraindik.

Baratzeko apo eta igelen kontzertu harrigarria besterik ez zen entzuten, eta kazola berde-zaharrea jarri zuen kafe-uraren irakin pizgarria.

Eta azken aldi honetan belarriak hain ohituak dauzkan Pitxitxiren arnasketa estua.

Eguna ez zen seirak arte zabalduko: etxean argirik piztu nahi ez zuenez, eta ez zaio gogoratzen zergatik!, itsuka aurkitzen zituen behar zituenak; egia esan, hain ohitua zegoen ilunbe honetara, ez zuen begien beharrik ere sentitzen. Bada egun batzuk oin-zangoetatik gora igotzen hasia zitzaiola pasmoa; ezerezetik, behatzazalazpian sortu zitzaion odolbildu ttiki batetik. Hori zela bazekien, inori ezer esan ez bazion ere. Ez da Pitxitxi bera ere honetaz ohartu; zazpigarren izpitu dagoelako edo, beroni ere hatsa gaiztotzen hasi baitzaio: erdi intzentsu erdi ozpin den zerbaiten usainak salatzen du; zerbait erantsi ote dion uste du, Euxebiri lepoa handitzen hasi zaiola gaur bertan, esnatu denean, konturatu baita.

Ez al zaio oraindik hilko, etxeko katua hilez gero zoritxarra sartzan baita tximinitik.

Eserita geratu zenetik, dena eskuerara zuen Euxabik, eta berde-zuria zen berun-zinkezko katilu akastu hartan jarri zuen betiko kafeak baino txikori gehiago zuen edabea, eta ohi bezala txirrio bat pattar erantsi zion, hozten ari zitzaion barru triste hura bero ziezaion.

Behar zuen pizgarri hau.

Pitxitxi lo zegoen magalean oraindik, eta ez zuen iratzarri nahi, gaixoa; begiak itxi zituen Euxebik eta sarrerako atearen ondoan dagoen leihoko zursaretik jarri zen Ekialdera begira, batez ere apaiz jaunari itzartzeko ordua dela esateko urduri, Euxebi oraindik hemen dagoela dandaka astintzeko egarri biziz!...

Egunabarrak sukaldeko leihoa argitu bezain laster lehiatu zen, eta jeinu-indar bereziz jo zuen artizkila...

Aulkian izerditan jarri zen arte: hainbestekoa izan zen Euxebiren asmoa.

Garizumako laugarren astea zen, *Rebenka* deitua, apaizak ez bazekien ere! Datorrenean, *Pasio*-koan, sartzean ikusiko zuen apaiz gaxte hark Euxebiren beharrik bazuen ala ez!

Metalezko sareta tarteko, zazpiketako meza entzun nahi zuen. Ilunbe honetatik ikusiko zuen don Inazio meza ematen; ez zion inork aldarea gertatu; apaizak egin behar izan zuen dena; aldaretik sakristiara eta sakristiatik aldarera zebilela (eta ez zuen honetarako aulkitik altxa behar, beti gauza berdinak egiten baititu apaizak honelakoetan), behin, behin bakarrik!, begiratu zuen gora, Euxebi egongo zela pentsatu

zuen tokira, eta Euxebi asmoz hor, gorputza bertan bailegoen ezin ikusi baitzuen izkutukoa inolatan ere... Eta honek sumatu zituen betiko zaharrak meza entzutera heltzen, hamabi denera, eta bat ez beste (Joxe Arretxe) guztiak emakumezkoak...

Ohizkoak igartzea erraz baita.

Dena egiten zuen gero eta errazago; zangoetako elbarritasun hura oztopo ez balitz bezala, dena sukaldeko aulkitik mugitu gabe egiteko ahalmen berri bat sortzen ari balitzaio bezala.

Burua ari zitzaion argitzen, berpizten!

Buruko argitasun berri honekin jarri zen Euxebi kandelagintzan; goiz guztian aritu zen geratzen zitzaizkio kandelakondokoak urtu eta moldez berritzen, behin eta berriz gauza bera, apaizetxea ganbarako leporaino kandelaz bete zuen arte. Izan zuen, gainera, pentsa ahala, ea!, tarteka lau leihoetatik zelataka egoteko denbora. Harritzekoa zen inor ez agertzea... Ez zuten Euxebi zaharraren beharrik elizan!... Hori dena Xelextinak apaizarekin tabernan egin zituen azpilanak ziren. Auskalo zenbat gezur! Honez gero badaki apaizak ama Auxtina hil zenean ahapeka herrian korritu zen guztia: "ni, neu, ez nintzela ama alargundu berriaren alaba, hozpiziarra baizik, Fraisorotik jaioberri-berritan ekarria; gezurra!" Auxtiña amak hainbeste aldiz hil aurretik eta muxinka Euxebiri esana, gaixoa; honek zera gogorazi zion, behin don Andresek mahaiian Euxebiri hamabosten bat urteko neskatoari esana: "Esandako ezeri ez jaramonik egin, ni neu naiz testigu ama Auxtinak ekarri zintuela"... Garai hartan eta gero argi zegoen hau, orain bapatean!, don Andresek gezurrik gabe esandakoak antsiatsu, estu eta larri, jarri duen arte...

Gaineztatzen ari zaion argi tzoragarri hau ari zaio bazterretako errainuak erratz bigunez bezala ekortzen, ertz-xokoak argitzen, eta etorkizuna bera hementxe dakusa argi beltz batez argizatuta, iduriztatuta!: 83 urtez bakarrik, eta Errukietxerako keinuak somatzen hasi denean, apaizetxetik bota nahi duten egun desanparatu horietan, katuaren konpainia bakarra geratzen zaio.

Ez du Pitxitxi bera ere lehengoan sentitzen.

"Hamabi urte bete ditu joan den san Martin egunean; nire buruari ez zaio gaur ezertxo ere pasatzen: dena dago argi"...

Baina zerbait ahaztu zitzaion: esnerik ez, eta hala ere eman zion katuari, bere magalean, behar zuena.

Gauera arte.

Loak ere hor hartu zituen biak.

Ohean bezain ondo sentitzen hasiak antxume-larruz egindako aulki lasaian. Hain ongi aurkitzen zen Euxebi, ez zuen esnatu beharrik izan apaiza kale estutik gora bazetorrela jakiteko; ateraino heldu zain egon zen, bi mailuhots entzun zituen arte. Orduan, eta sutondoko bere aldare hartatik, aurpegia zimurtu gabe esan zion: "Nor da?"... "Ni nauzu, Euxebi", erantzun zion don Inazio apaiz gaztearen ahotsak..., baina ez atearen beste aldetik, sukaldean zegoen aulki batetik baizik. "Zer nahi duzu tenore honetan?", galdetu zion Euxebik gotzain jantzita, mitra eta guzti!, argi zuri batez aureolatua agertu zen apaiz gazteari! "Zu ez zara elizara jaitsi, ni igo naiz apaizetxera; zergatik itxi didazu atea?" "Zu, zerorri, joan zara tabernan bizitzera". "Bai", erantzun zion gotzainak, "han dut nik andregia; ez dut neuk erdia sorgina den atso zahar batekin

inolako zerikusirik nahi". "Honek, zu gotzain izateak, ez dizu", erantzun zion Euxebik, "nire kaltetan aritzeko eskubiderik ematen". "Egiak", esan zion orain boz goraz eskuinean zuen Artzain makulua jasoaz, "ez dio inoiz eta inori kalterik egin, bekatuak berak baizik". "Zer bekatu egin dut neuk?" "Bekatuak ez dira bakarrik bakoitzak egiten dituenak, baita sortzetik dakartzagunak ere". "Zertaz ari zara?!", esan zion Euxebik hiraz dardarka. "Epailea ez naiz neu", erantzun zion, "Jainkoa baizik; zurea da zalantza, ez nirea; igarri behar zenioke bekatuari sorginkeria"...

Eta aureolarekin batera banitu zen gotzaina.

Isilpean aurkitu zen Euxebi aulkian eserita, katua, katu hotza!, laztantzen ari zela.

Ondoez zorro-larriak bete zuen.

Larunbat osoa joan zitzaion kezka bizi honetan.

Pitxitxi eskuetan puztutzen hasi zitzaion; zaharrez hildako katuen usain bereziaz saturatzen hasi zen sukaldeko airea; aire hau loditzen, kearen hori-marroi-urdinak koloreztatzen; Euxebiri begiak lausotzeraino, eta azkurerik gabe, baina ikusmenaren ahuleziaz beraz buruan zituen argi printz sarkor, barrenkor, haiek ahultzeraino; indargetzen joan zitzaizkion kemenak apurka-apurka, algodoizko korapiloak uretan berez askatzen joaten diren antzera, bizia, azken hatsetan babesten den bazter misteriotsuenetan ere banitzen...

Katua lehertzeko zorian jarri zenean, Euxebiren eskuak ere handiagoak ziruditen.

Eta unetxo labur bezain argiluze honetan izan zuen Euxebik apaiz, gotzain!, gaztearen eskuetatik azkengantzudura bake osoan hartzeko zoria, bai baitzakien olio sainduaren igurtziak azken bekatuak garbitzen zituela. Eta, hala, ostiral gaueko hamarrak elizako erlojuan jo baino bi minutu lehenago jazo zen Euxebiren heriotza bakarti eta desanparatua.

Esnekaria, Axun, izan zen apaizetxera lehenik hurbildu zena.

Astelehena zen, Garizumako bostgarren astearen sarrera, *Pasiokoa*, hain xuxen; atera heldu zenean ohi zuen krisketaz irekitzeko keinua egin zuen, baina atea giltzaz itxia zegoen; Axun harritu zen, Euxebik ez baitzuen hau inoiz egiten... A! Honek esan nahi zuen oraindik lengusinarenean etxean zegoela...

Eta esne-marmitarekin itzuli zen.

Malda behera zihoala bere buruari esaten ari zitzaion Axun bazirela hemen harritzekoak ziren bi gauza: bat, Astelehen saindurako itzuli eza, aspaldi seroraren lanek Euxebiren eskuetatik, eta zaharrez, ihes egin bazizkioten ere; eta bestea, baratzen zintzilik ikusi zituen arropa batzuk, kontu handiz jasotzen baitzuen lehortzen zegoen dena egun batzuetarako alde egiten zuenean.

Zuzenean elizara jo zuen.

Zazpiretako mezadanik irekia zegoen; marmita sarreran utzi eta aldarearen alboko atetik sakristira sartu eta apaiza jantzi batzuk tolesten ari zen kaxoi handi hartaraino heldu zen. Don Inaziok ez zekien ezer, ezta Euxebi irten zenik ere; eta kezkatu egin zen: "Gaixoa, ez dakit nolatan irauten duen hor bakarrik". "Zerori ere botea izan zinen"... esan zion Axunek. "Ongi dakit hori; nire arrebak zainduko zuen, utzi izan baligu". "Zu zara oraindik ere Euxebiz arduratzen zarena". Nire eginbeharra da... Euxebiren

lengusina horrek telefonorik ba ote du?" "Ez, baserri hartan ez dute; gaiso egon zen batean egin nahi izan nuen deia; kotxean joan behar izan nuen Xelestina zenaren semeak, Anttonek, eramanda Urnietako 'Xoxoka' gain hartara".

Don Inaziok hartu zuen kotxea eta egin zuen bidaia.

Alferrik, noski!

Hemendik aurrerakoak hartu zuten abiada:

Lengusinarekin ez zegoenez, honekin itzuli zen apaiza herrira; elkarrekin ibili ziren etxeinguruan, leihoren bat irekirik ote zegoen, baina alferrekoak izan ziren ahaleginak; azkenean, errementariko Gasparren bila bidali zuen apaizak inork nola bildu zen ez zekien jendetzartako mutiko bat; hor etorri zen Gaspar handia erremintak eskuetan zituela oso serio, eta jendarlean irekitzen joan zitzaion bidetik heldu zen apaiza zain-zain zeukan sarrerako aterate. Ordurako joak zituen apaizak mailukadak, eginak zituen leihoetatik deiak. Eta Gaspar heltzerako haurrez zeuden leiho-zulo horiek. Ez zegoen Euxebe begira! Dagoeneko herri guztia hemen zegoen bildua, eta haserako marmar sotiladeitsu hura jaso zegoen; ez zen harritzekoa izan Gaspar suarotzari bi "gora!" eta txalo haiek jotzea. Gasparren lehen mailukadak isildu zuen iskanbila, aho guztiak belarri bilakatu balira bezala; bapatean, arotzaren ostikada burrundatsu batek sarraila eta langa lehertu zituen, eta eztanda honek sortutako haize boladak jaurtiki zuen Pitxitxi euliz inguratutako baloia bezala Gasparren oinetara, eta honek ostikoz atetik jendartera bota; garrasiak entzun ziren; hala ere ez ziren denak urrundu, eta gertutik entzun zituzten banan bana Gaspar irekitzen joan zen lau leihoen plastadak.

Antxume-larruz egindako aulki lasaiean zegoen Euxebe, lo balego legez, katuak hutsik utzi zituen bi eskuak zabalik.

Gasparrek eta don Inaziok aisa eraman zuten bien artean serora zenaren gorpua oheraino, eta urriki eta begirune handiz utzi gainean, aldare batean bezala. Hortxe jo zuen norbaitek holezkila; banan banako luze-behekoak, eta hogetamahiru, Kristoren urteak hainbat.

Hemendik aurrerako eginbeharrak emakumeen eskuetan geratu ziren, lengusina (inork ez daki nondik norakoa) buru zutela. Katua ezagutu eta maitatzen zuten bizilagunen artean izan ziren bi mutiko Pitxitxi baratzean ehortzi zutenak, bi makilatxo eta sokaz egindako gurutze bat lur gainean zuela. Euxebik berak egin izango zukeen bezala, hilik ez balego. Hileta egin aurretik jo zuen don Inaziok liburutzarrera, Euxebe noiz hil zen azken datao eransteke: Euxebik Auxtina eta don Andresen alaba zenaren itxaropena gorde-izkutatu bazuen ere, serora ez zen hori; ezta hospiziar galdua ere; herriko neska batek izan zuen fruitu zapuztua baizik (hau ere nahiko mingotsa bazen ere), eta Auxtinak, don Andres apizaren laguntza maitakorrarekin apaizetxean jaso, hazi eta hezia izan zena.

Gero, zahartzaroan bakarrik geratzea eta burua nahastea ez zen Euxebiren errua izan.

Hurrengo egunean, Astesantuko asteartez, arratseko zazpiretan, izan zen elizatxoan hilotz-aurreko hileta.

Herrizkako munduak bete zuen eliza.

Harridura handiz!

Oheratu zirenean oskarbi zegoen arren, goizean elur xuriz estalita aurkitu zuten herria; gehiago: hiritik Patxi okina kotxez igo zenean esan zuen mendatera heldu zen arte ez zuela elurrik ikusi, gain hartan gurutzatu zuela herrixkaldeko muga xuri garbia; ez zuela inoiz honelakorik ikusi; sermoian don Inaziok zer esango zain zegoen jendetza, eta apaizak aitortu zuen gauza bitxia zela gertatua; hala ere, hau seinale bat balitz bezala ikusi nahi izatea arriskutsua zela, Euxebik Jainkoa eta herriaganako maitasuna argi erakutsi bazuen ere, Jainkoak mirari bidez oso gutxitan adierazten zituela egindako aukerak. Oso ukitua zegoela bixtan zegoen moduan aritu zen don Inazio herriaren joera errazegiak kontu handiarekin baretu nahiean; baina zerraldoagandik hurbilen zeudenak ikusi egin zuten laster oihal xume batez forraturiko pinuzko hilkutxaren gainean, itzulika, tximeleta xuri txiki bat; halaxe zabaldu zen behintzat ahoz aho elizan. Elizkizuna amaitu eta hilerriko bide xuritik honela sentiberatua zegoen herria abiatu zenean elur buztiak eurira jo zuen; adintsuenak laster esan zioten elkarri: "gorputz ona, euritsu", eta Paxientxineko Juxta errosarioa erreztatzen hasi zenean denak jarraitu zioten; Euxebiren gorpua hilobiko zuloraino heldu zenean, don Inaziok isilik eta zainzain geratu zen azkeneko misterioa eta kirielesonak amaitu ziren arte.

Gero esan zuen erresponsoa.

Gertatutakoak: ustekabeko elur berri hura, tximeleta xuri xehe hark, lau kandelarteko argiaren deia sentitzea, gure herrian hain erraz erortzen den euria, hiru gertaera arrunt hauek herriaren buruan misterioa sortzeko gauza izan baziren, ez zuen Euxebik gutxiago esperoko maliziak, gaizkiesanak eta dorpeziak lekurik ez duten garaun itzaliaren zerutik.

Aurkibidea

Erregetako izpiritu beltzarana

Eguzkiaz jertsea ehotzen

Gizontzarra

Sugegorriak ilunpean zain

Mantal urdina

Mugarri galduen itsumundua